

293.845

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

QP CARD 10

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

QP CARD 10

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XXI 64

BIJDRAGE

TOT DE

KENNIS DER ALFOEREN

VAN HET

EILAND BOEROE

DOOR

G. A. WILKEN.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI
PERPUSTAKAAN NASIONAL
BAL. PENELITIAN
UNIV.
KENW

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.
Tanggal : 2371-2010
Nomor Induk : 10573/PN-museum/10
BIB - ID : 0019-41714360
ITEM - ID : 0410185638
Asal : Museum Pusat

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS DER ALFOEREN VAN HET EILAND

BOEROE.

INLEIDING.

Voor de kennis van het eiland Boeroe en van zijne Alfoersche bevolking is tot dusverre de voornaamste bron de bekende „Beschrijving van het eiland Boeroe," door F. J. Willer, opgenomen in het Indisch Archief van 1849, en in 1859 afzonderlijk uitgegeven onder den titel: „Het eiland Boeroe, zijne exploitatie en Alfoersche instellingen, door F. J. Willer; met bijdragen en toelichtingen in verband tot Europesche kolonisatie in Nederlandsch-Indie, door Jhr. J. P. Cornets de Groot". Hetgeen door den Heer Bleeker, in zijn werk „Reis door de Minahasa en den Moluksche Archipel", over Boeroe wordt medegedeeld, heeft grootendeels betrekking op de geographie en de natuurkundige beschrijving van het eiland; over de ethnographie vindt men slechts weinig daar opgeteekend. Het in de „Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Oost-Indie", van Dr. J. J. de Hollander, omtrent het eiland Boeroe voorkomende, is eene compilatie uit de werken van Willer en Bleeker. Meer oorspronkelijk, hoewel overigens niet vrij van eenige oppervlakkigheid, is eene in het tijdschrift „Mededeelingen van wege het Nederlandsch Zendelinggenoot-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

schap" Dl. III, 3e stuk, voorkomende bijdrage tot de kennis der Alfoeren van Boeroe, naar de mededeelingen van een' inlandschen onderwijzer. Nog treffen wij eenige algemeene opmerkingen omtrent het eiland Boeroe en zijne bevolking aan in de door den Heer E. W. A. Ludeking geleverde „Schets van de Residentie Amboina", voorkomende in de Bijdragen van het Koninklijk Instituut, 3e Volgreeks, Dl. III, 1e en 2e stuk; in het werk van den Heer P. van der Crab, „de Molukssche eilanden" en in dat van den Heer Alfred R. Wallace, „the Malay Archipelago", waarvan door Prof. P. J. Veth eene Hollandsche bewerking is uitgegeven. Ziedaar, voor zoover mij bekend, eene opgave van de bestaande bronnen voor de kennis der geographie en der ethnographie van het eiland Boeroe.

Gedurende mijn meer dan éénjarig verblijf op het eiland Boeroe, en mijne veelvuldige rondreizen aldaar (1), ben ik meermalen in de gelegenheid geweest, om zoowel door eigene aanschouwing, als door directe navragen, kennis te nemen van de gewoonten en gebruiken en van de maatschappelijke en godsdienstige instellingen der Alfoersche bevolking van dat eiland. De hier volgende bijdrage is het resultaat van eenige door mij, gedurende dien tijd, verzamelde aanteekeningen. Ten einde een eenigszins afgerond geheel te verkrijgen, ben ik, bij het bewerken dezer bijdrage, dikwijls genoodzaakt geweest, in herhaling te treden van verscheidene, uit de hierboven aangehaalde bronnen, reeds min of meer bekende zaken. Ik heb echter hierbij getracht steeds de grootst mogelijke beknoptheid in acht te nemen. Alleen daar, waar mijne mededeelingen van de bestaande verschillen, heb ik mij eenige uitvoerigheid veroorloofd. Wat de Aanteekeningen betreft, aan het slot dezer bijdrage gevoegd, ik heb daarin, behalve eenige noodzakelijke toelichtingen, ook eenige punten opgenomen, welke niet regtstreeks tot het behandelde onderwerp behooren, doch waarvan de mededeeling, als aanvulling of commentaar op den tekst, mij niet ombelangrijk voorkwam. Ten einde het belang van eene verdere studie van de ethnographie van Boeroe meer in het licht te stellen, heb ik deze Aanteekeningen ook benuttigd om hier en daar op analoge instellingen, zeden en gebruiken van andere stammen van den Indischen Archipel te wijzen, hetgeen echter van den anderen kant wel ten gevolge heeft gehad, dat deze Aanteekeningen tot eene met betrekking tot het opstel zelve bijna onevenredige massa zijn aangegroeid.

Nog eene enkele opmerking ten besluite op deze inleiding. Hoewel de instellingen, zeden en gebruiken van de Alfoeren van Boeroe, wat betreft enkele bijzonderheden, bij de onderscheidene stammen verschillend zijn, zoo komen zij toch in de hoofdtrekken bijna geheel met elkander overeen. Bij een verschil in de bijzaken heb ik gemeend, niet telkens te moeten stilstaan. Waar echter in de hoofdzaken eene afwijking wordt aangetroffen, is door mij telkens daarop gewezen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

II.

MAATSCHAPPELIJKE INSTELLINGEN.

A. VERDEELING EN BESTUUR.

Verhouding van de Alfoersche bevolking tot den Islam.

De Alfoeren van Boeroe zijn verdeeld in verschillende stammen of geslachten, fenna's geheeten. De leden dier fenna's zijn vrije menschen; slavernij bestaat niet, evenmin pandelingschap.

Eene regtstreeksche verdeeling in adellijken en niet adellijken treft men onder de Alfoeren van Boeroe niet aan, tenzij men de familiën, waaruit de hoofden moeten worden gekozen (de opvolging in staatsbetrekkingen geschiedt, gelijk wij hieronder zien zullen, bij keuze uit de naaste bloedverwanten), of de verkiesbaren tot de eerste kategorie en de niet-verkiesbaren tot de tweede kategorie zoude willen brengen.

Omtrent de fenna's gelden verder de volgende regelen:

1e. Personen, tot dezelfde fenna behoorende, mogen niet met elkander huwen.

2e. De man mag zich niet van zijne fenna afscheiden en tot eene andere fenna overgaan.

3e. Evenmin is zulks aan de vrouw geoorloofd, anders dan in het geval van huwelijk; zij gaat dan van hare fenna voor altijd over tot de fenna van den man.

4e. De kinderen behooren tot de fenna van den man.

Elke fenna vormt een op zich zelf staand geheel, dat door zijne eigene hoofden wordt bestuurd. De hoofden der fenna's voeren den titel van matlea of gebha (2). Een tweede hoofd, perwies geheeten, is aan den matlea toegevoegd, als assistent en plaatsvervanger bij ontstentenis (3). De opvolging in de betrekking van matlea en perwies geschiedt bij keuze uit de naaste bloedverwanten. Elk volwassen mannelijk lid der fenna is kiezer. De benoeming van den perwies is afhankelijk van de goedkeuring van den matlea.

De matlea en perwies genieten geene vaste imkomsten van de bevolking, noch in geld, noch in natura, noch in arbeid. Zij hebben echter aanspraak op de hulp der bevolking bij het bouwen hunner huizen, het bewerken hunner tuinen, enz.

De belangen der firma worden besproken in openbare vergaderingen van de oudsten en voornaamsten, onder het presidium van den matlea. Deze vergaderingen heeten dapsiak toeha matlea of kortweg dapsiak.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Elke fenna bestaat uit een aantal familiën, ëtnate's of soa's (4) geheeten. Elke familie is aan het toezigt van den oudsten mannelijken bloedverwant onderworpen, en maakt min of meer een op zich zelf staand onderdeel der fenna uit. Hoewel daardoor deze vereeniging van de individuën, welke tot dezelfde fenna behooren, in familiën, reeds in zekeren zin eene politieke beteekenis gekregen heeft, moet men echter hierbij wel in het oog houden, dat de leden dier familiën nog door zuivere banden van bloedverwantschap met elkander verbonden zijn in tegenstelling van de fenna's, waar de maagschappelijke banden, welke de leden oorspronkelijk aan elkander bonden, in den loop der tijden in zuiver politieke banden ontaard zijn, ofschoon daarbij de herinnering aan eene gemeenschappelijke afkomst, nog niet geheel verloren gegaan is. Een feit, dat ook ten volle de aandacht verdient, is dat de fenna niet is ontstaan uit eene vereeniging van dergelijke familiën, maar dat daarentegen deze familiën langzamerhand en bij de uitbreiding, welke de fenna in den loop der tijden onderging, zich uit de fenna hebben ontwikkeld. De fenna, en niet de ëtnate of soa, is dan ook de eenheid van de Alfoersche maatschappij. Ik wijs hier bepaaldelijk er op, daar de woorden fenna en soa dikwijls met elkander verward worden. De reden van die verwarring moet worden gezocht in de omstandigheid, dat de Mohammedanen van de negorij Kajeli, welke zich met de Alfoeren niet gaarne als leden van denzelfden stam beschouwen, de soa niet meer aanmerken als een onderdeel der fenna, waartoe zij oorspronkelijk behoort, maar als een op zich zelf staand geheel, als een afzonderlijken stam. Van daar dat men, om dan ook de benaming meer in overeenstemming met deze beschouwingswijze te brengen, het woord ëtnate te Kajeli niet meer bezigt, maar zich bedient van het woord soa, dat op westelijk-Ceram dezelfde beteekenis heeft, als fenna op Boeroe (de Hollander, Land- en Volkenkunde van N. O. I., Dl. II, pag. 369). De soa kan dan ook als de eenheid van de Mohammedaansche maatschappij te Kajeli worden beschouwd. Ter voorkoming van begripsverwarring is het noodig op deze afwijking te letten.

De fenna's zijn vereenigd tot federaties of bondgenootschappen, welke den naam van fenlolin's of foegmolin's (5) dragen. Over elke foegmolin staat een hoofd, dat den titel voert van djahoe, en aan wien een tweede hoofd is toegevoegd, dat den naam draagt van hermolon. De verhouding van den hermolon tot den djahoe, is als die van den perwies tot den matlea. Alleen in de foegmolin's Lisella en Massarete vindt men tegenwoordig nog hermolon's; in de overige foegmolin's bestaat die betrekking niet meer.

Van hoedanigen aard de betrekking van djahoe oorspronkelijk geweest is, kan niet met zekerheid gezegd worden. Vermoedelijk hadden de foegmolin's hun ontstaan te danken aan de vroegere oorlogen en veeten tusschen de stammen onderling. De fenna's, wier hoofden verwantschapt waren, of die jaren achtereen in goede harmonie geleefd hadden, vereenigden zich toen waarschijnlijk

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tot bondgenootschappen, waarvan het hoofddoel was elkander bij voortduring hulp en bijstand te verleenen (6). De djahoe's waren waarschijnlijk oorspronkelijk slechts de aanvoerders in den strijd, doch bleef langzamerhand aan hen, ook na den afloop van den oorlog, de leiding van de gemeenschappelijke belangen der verbondene stammen toevertrouwd. Hun werkkring zou zich daarbij echter zeer zeker bepaald hebben tot de regeling der uitwendige betrekkingen en de betrekking onderling der fenna's, die tot hetzelfde bondgenootschap behoorden. De regeling van de huishoudelijke aangelegenheden der fenna's, zou wel geheel buiten hunne bemoeijingen gebleven zijn en aan het onverantwoordelijk toezigt der matlea's zijn overgelaten. De fenlolin's of foegmolin's zouden dus oorspronkelijk niets anders zijn geweest dan federatieve republieken en de djahoe's de personen, in wier handen het centraal gezag berustte.

Zoodanig is het beeld, dat wij ons van de Alfoersche maatschappij hebben voor te stellen, zooals zij zich langzaam en geleidelijk ontwikkeld heeft.

Gewigtige wijzigingen hadden echter daarin in den loop der tijden plaats. De betrekking van djahoe vooral onderging belangrijke veranderingen en verloor allengskens naar oorspronkelijk karakter. Voornamelijk was het de Ternataansche overheersching in de 16e en 17e eeuw, die hierop haren invloed heeft doen gelden en die de betrekking van djahoe belangrijk heeft gewijzigd. Het is waar, dat die overheersching slechts in zooverre zich over Boeroe heeft doen gevoelen, dat de bevolking aan de Ternataansche vorsten cijnsbaar waren, en dat zij dus niet direct op de Alfoersche instellingen heeft kunnen inwerken, maar de djahoe's, die in hun welbegrepen belang, al spoedig tot den islam overgingen, namen gerugsteund door de Ternataansche vorsten, langzamerhand een meer absoluut gezag aan. Zoolang echter Mohammedanen en Alfoeren nog vreedzaam naast elkander leefden, en als leden van dezelfde fenna nog dezelfde gemeenschappelijke belangen hadden, werkte deze omstandigheid mede, om dit absoluut gezag, door de djahoe's aangenomen, eenigszins te temperen. Toen echter, door het met de Oost-Indische Compagnie in 1657 gesloten verdrag (7), de djahoe's genoodzaakt werden hunne langs de kusten gevestigde hoofdplaatsen te verlaten en, met hunne Mohammedaansche onderdanen, hunnen zetel op te slaan onder het geschut der vesting aan de Kajeli-baai, werden, door deze feitelijke afscheiding van het Mohammedaansch en Alfoersch gedeelte der bevolking, de laatste banden verbroken, welke die beide elementen tot nog toe vereenigd hielden. De Mohammedaansche familiën te Kajeli begonnen zich langzamerhand van de fenna's los te scheuren en zich te beschouwen als afzonderlijke stammen (Zie hierboven, pag. 4). Het denkbeeld begon hoe langer hoe meer bij de Mohammedanen ingang te vinden, dat, nu aan de souvereiniteit van de islamsche vorsten van Ternate een einde gekomen was, zij als representanten van het ware geloof, nu ook de regtmatige beheerschers van de Alfoeren waren geworden. Dat dit niet alleen bij de Mohammedaansche bevolking, maar ook, zooals van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zelf spreekt, bij de hoofden weldra het heerschende gevoelen werd, kan genoegzaam daaruit blijken, dat, gelijk wij hieronder gelegenheid zullen hebben op te merken, de Mohammedaansche hoofden te Kajeli al spoedig de vroeger door de Alfoersche bevolking, in hare hoedanigheid van ongeloovigen, aan de Ternataansche vorsten opgebragte schatting (de djizjah), aan zich hebben getrokken. Nog verder zien wij, als een uitvloeisel van die beschouwingswijze, dat aan de Alfoeren spoedig het regt werd ontnomen om tot de keuze van den djahoe mede te werken; de door de Mohammedanen te Kajeli verkozene hoofden beschouwden zich ook regtens als djahoe's van de Alfoeren.

Tot op den huidigen dag is deze toestand in wezen gebleven. De verhouding van de Mohammedanen van Kajeli tot de Alfoeren is nog steeds als die van overheerschers tot overheerschten. De Mohammedaansche hoofden van de verschillende negorijen aan de Kajeli-baai (8), hebben tot op den huidigen dag het oppergezag over de foegmolin's behouden, waar vóór het tractaat van 1657 hunne voorouders, als djahoe's, het gezag in handen hadden. Hoe ontaard dit gezag ook, blijkens hetgeen wij hierboven daaromtrent gezien hebben, moge zijn, de Alfoeren hebben het blijven erkennen, want wel wijselijk hebben de Mohammedaansche hoofden zich steeds van iedere inmenging in de huishoudelijke aangelegenheden der fenna's onthouden. Dat overigens bij den grooten afstand, het gezag van de Mohammedaansche hoofden van Kajeli over de Alfoersche bevolking niet dienen kan om deze te beschermen en voor te lichten, spreekt van zelf. Inderdaad bepalen de Mohammedaansche hoofden hunne bemoeijingen tot hunne kustbezittingen alleen daartoe, om er de meest mogelijke inkomsten uit te trekken. Over de verpligtingen, die de Alfoersche bevolking tegenover de Mohammedaansche regenten van Kajeli te vervullen hebben, handelen wij in een volgend hoofdstuk.

B. LASTEN EN HEERENDIENSTEN.

Welke oorspronkelijk de verpligtingen waren, die de Alfoersche bevolking, volgens hare oude voorvaderlijke instellingen en gebruiken, tegenover de djahoe's te vervullen had, is niet meer met zekerheid bekend. Vermoedelijk, dat de djahoe's, even als de matlea's en perwies, geene regtstreeksche inkomsten in geld, in natura of in arbeid, van hunne onderdanen genoten, maar, even als dezen, slechts aanspraak hadden op de hulp der bevolking bij het bouwen hunner huizen en bij het bewerken hunner tuinen. De souvereiniteit der vorsten van Ternate en de daarmede plaats gehad hebbende invoering van den Islam op Boeroe, de deportatie van de djahoe's met de Mohammedaansche bevolking naar de Kajeli-baai, waardoor, zooals wij hierboven zagen, de verhouding van de djagoe's tot de Alfoeren geheel gewijzigd werd, hebben ook eenige verpligtingen van deze laatsten tegenover de eersten in het leven geroepen, welke wij hier kortelijk zullen nagaan. Die verpligtingen, die de Alfoeren

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tegenover hunne djahoe's, of, beter gezegd, tegenover de Mohammedaansche regenten van de verschillende negorijen aan de Kajeli-baai te vervullen hebben, bepalen zich tot het opbrengen eener schatting, onder den naam van tanate bekend, en tot het presteren van persoonlijke diensten.

De tanate is eene vaste jaarlijksche schatting in natura, die op elke fenna rust. Elk volwassen en gehuwd mannelijk lid der fenna is gehouden een aandeel daaraan te leveren. Die verpligting rust slechts op hem, zoolang hij een ongeloovige blijft; gaat hij tot den Islam over, dan houdt regtens deze verpligting voor altijd op. Uit een en ander blijkt reeds, dat de tanate niet op den grond, maar op den persoon rust; dat zij niet moet worden beschouwd als eene grondbelasting of grondhuur, maar als een hoofdgeld, en wel een hoofdgeld, dat de Alfoer, in zijne hoedanigheid van ongeloovige, aan de Mohammedaansche overheid, als vertegenwoordiger der Islamsche gemeenten, moet opbrengen. De tanate is dus geene oorspronkelijk Alfoersche, maar eene zuiver Mohammedaansche instelling, gelijk wij hier zien zullen.

Reeds bij den eersten oogopslag treft ons toch de merkwaardige overeenkomst tusschen de tanate en de schatting, in het publiek regt der Moslemen onder den naam van djizjah bekend. De djizjah is, zooals bekend, een uitvloeisel van den Heiligen Oorlog en is de schatting, welke door alle ongeloovige landen, die, in eene meerdere of mindere mate, aan het gezag van Islamsche vorsten onderworpen zijn, wordt opgebragt, ten einde daarmede den Heiligen Oorlog af te koopen en bescherming en veiligheid van persoon en goed te erlangen. Zij rust dus op den belastingschuldige in zijne hoedanigheid van ongeloovige en vervalt met den overgang tot den Islam.

Onderzoeken wij nu in hoeverre het opbrengen der tanate een uitvloeisel kan zijn van den Heiligen Oorlog. Zooals bekend, waren het de vorsten van Ternate en Tidore, welke in het Oosten van den Archipel bijzonder voor de verbreiding van den Islam geijverd hebben. Bij hunne veroveringstogten, die vermoedelijk ook met het doel werden ondernomen om het ware geloof uit te breiden, hebben zij steeds getracht allerwege den Islam in te voeren. Deze veroveringstogten dragen dan ook geheel het karakter van den Heiligen Oorlog. Ook het eiland Boeroe kwam al spoedig, en zonder veel tegenstand, onder de suprematie van den Islam (9). Dat de Ternataansche vorsten aan de Alfoersche bevolking, bij hare onderwerping, de djizjah zouden hebben opgelegd, valt wel niet te betwijfelen; men kan althans op geen redelijken grond aannemen, dat zij, als ijveraars voor het ware geloof, in dit opzigt ook niet een van de voornaamste voorschriften van den Heiligen Oorlog zonden hebben opgevolgd. Ofschoon nu wel de benaming djizjah, voor zoover ik heb kunnen nagaan, op Boeroe niet bekend is, leidt de treffende overeenkomst, die er tusschen de tanate en de djizjah bestaat, ons van zelf tot de gevolgtrekking, dat die tanate niets anders is dan het hoofdgeld (djizjah), dat door de Ternataansche vorsten aan de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Alfoeren van Boeroe, bij hunne onderwerping, volgens de voorschiften van den Islam, is opgelegd geworden. Doch de vraag rijst nu van zelf, op hoedanige wijze dan de tanate, welke dus oorspronkelijk aan de Ternataansche vorsten werd opgebragt, in handen van de djahoe's zoude zijn gekomen. Het antwoord op deze vraag is niet ver te zoeken. Het ligt toch in den aard der zaak, dat de djahoe's, ieder voor zoover zijn foegmolin betrof, voor de rigtige opbrengst dezer schatting door de Ternataansche vorsten verantwoordelijk gesteld werden, en hadden zij zich dus ook waarschijnlijk met de inning daarvan moeten belasten. Bij de oplossing en den geleidelijken overgang van de suprematie van de vorsten van Ternate in de sou vereiniteit der Oost-Indische Compagnie, viel het dus den djahoe's zeer gemakkelijk om de tanate, als het ware ongemerkt, aan zich te trekken. Dat zij echter daarbij ook door het denkbeeld werden beheerscht, dat de tanate, nu zij niet meer aan de Ternataansche vorsten kon worden opgebragt, regtmatig aan hen, als aan de vertegenwoordigers der islamsche gemeente toekwam, merkten wij hierboven reeds op. Nog heden ten dage wordt de tanate door de Mohammedaansche regenten, te Kajeli, geheel in dien zin beschouwd.

Voor de juistheid der meening, dat de tanate als een overblijfsel der Ternataansche overheersching moet worden beschouwd, pleit nog de omstandigheid, dat in de foegmolin Kajeli, die zich met kracht tegen de Ternataansche opperheerschappij verzet heeft en hare onafhankelijkheid, naar het schijnt, tot het laatste heeft weten te bewaren, ook nu de heffing der tanate niet bestaat. (Zie hieromtrent ook Aanteekening 9). Wel zijn de Alfoeren van die foegmolin gehouden telken jare een padituin te bewerken, waarvan de opbrengst geheel aan den regent van Kajeli vervalt, doch dit is slechts een oud Alfoersch gebruik en een bewijs voor de juistheid van de, bij den aanhef van dit hoofdstuk gemaakte, onderstelling, dat n. l. de djahoe's oorspronkelijk geene regtstreeksche inkomsten van de bevolking trokken, maar slechts aanspraak hadden op de hulp der bevolking bij het bewerken hunner tuinen, enz..

Omtrent de tweede verpligting, die de Alfoeren tegenover de Mohammedaansche regenten van Kajeli te vervullen hebben, kunnen wij slechts kort zijn. Iedere fenna is verpligt een of meer personen ter hoofdplaatse te leveren, welke voor den kost, doch zonder loon, alle hun door den djahoe opgelegden arbeid moeten verrigten. Deze personen, die, even als elders in de Molukken, kwarto's, en wier diensten kwartsdiensten heeten, wisselen elkander om de één, twee of drie maanden af.

Omtrent den oorsprong van deze tweede verpligting kan moeijelijk iets met zekerheid gezegd worden. Dat deze verpligting geene oorspronkelijk inheemsche instelling is, maar even als de tanate haar ontstaan aan den invloed van den Islam heeft te danken, meen ik daaruit te moeten op maken, dat de Mohammedanen van Kajeli tot geenerlei persoonlijke diensten tegenover hunne

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

hoofden gehouden zijn, en dat ook deze verpligting voor den Alfoer, bij den overgang tot den Islam, regtens ophoudt. De omstandigheid, dat het in den Archipel geen ongewoon verschijnsel is, dat schattingen, welke oorspronkelijk in geld behooren te worden opgebragt, vervangen worden, niet alleen door eene levering van produkten, maar tevens door eene belasting in arbeid, leidt mij tot het vermoeden, dat zulks ook ten opzigte van het hoofdgeld, dat de Alfoeren van Boeroe aan den Islam moeten opbrengen, het geval is, en dat de heerendiensten, die door deze Alfoeren ten behoeve van de Mohammedaansche regenten te Kajeli worden gepresteerd, slechts een vorm is, waaronder, nevens de levering van produkten, die wij onder den naam van tanate hier. boven reeds hebben leeren kennen, dit hoofdgeld voldaan wordt (10).

De hieraan gevoegde staat geeft een volledig overzigt van de inkomsten, die de Mohammedaansche regenten, in produkten en in arbeid, van hunne Alfoeren jaarlijks trekken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

STAAT der door de Alfoeren van de ondervolgende Regentschappen aan hunne Mohammedaansche Regenten te leveren Kwarto's en op te brengen Tanate.

Namen der Foegmolin's of Alfoersche Regentschappen (*a*).	Kwarto's te leveren.					Tanate jaarlijks op te brengen.							Totaal bedrag van de inkomsten der Regenten van hunne Alfoeren (*e*).	Aanmerkingen.
	Aantal maandelijks verwisselende.	Aantal 2 maandelijks verwisselende.	Aantal 3 maandelijks verwisselende.	Totaal aantal jaarlijks.	Geldswaardig bedrag te Kajeli der door deze kwartslieden gepresteerde diensten berekend à *f* 5.— (*b*)	Pipa's padi à *f* 1.—	Mandjes bolton à *f* 3,50.	Toemang's sagoe à *f* 0,25 (*c*).	Stuks klappers à *f* 2.— de 100 stuks.	Mandjes dammar à *f* 0,50.	Lierangs kadoet à 0,50.	Geldswaardig bedrag der tanate (*d*).		
Kajeli.	6	—	—	72	*f* 360	—	—	—	—	—	—	—	*f* 360	De Alfoeren van Kajeli brengen geene tanate op. Zij zijn echter gehouden telken jare een paditurn voor hunnen regent te bearbeiden. Behalve in de foegmolin Leiliali geschiedt de heffing der tanate in al de overige regentschappen fennasgewijze.
Leiliali	3	—	—	36	180	1 pipa per huisgezin.	—	—	—	—	—	Hangt af van het aantal huisgezinnen.	180+?	
Tagalisa	—	4	—	48	240	30	—	—	200	6	10	42	282	
Lisella	—	10	—	120	600	—	100	350	—	70	70	5085	11083	
Massarete	—	—	—	16	192	960	—	92	—	—	—	46	345	1805
Waesama.	—	—	—	3	36	180	80	—	275	500	55	—	186	586
Loemaëte.	—	—	—	3	36	180	—	—	200	—	50	—	75	255

(*a*). De foegmolin's Marcelat, Bara, Hoekomina, Paloemata, Tomahoe en Hat komen op dezen staat niet voor, daar zij geene Alfoersche bevolking meer hebben.

(*b*). Voor zoover de regenten hunne kwarto's niet in eigen dienst gebruiken, verhuren zij deze, vooral aan de Kajoepoetih-olie fabriekanten, tegen *f* 5,— in de maand, benevens de kost.

(*c*). De prijs per toemang is eigenlijk niet *f* 0,25, maar *f* 0,24.— De toemang houdt in den regel in 25 ℔, soms iets meer, soms iets minder.

(*d*). De prijzen der hierboven genoemde producten is berekend naar den marktprijs te Kajeli.

(*e*). Deze staat van de inkomsten, die de regenten te Kajeli van hunne Alfoeren trekken, is zamengesteld naar de opgaven mij door de Alfoersche hoofden verstrekt, terwijl ik omtrent de juistheid dier opgaven mij ook bij de regenten vergewist heb. Men kan dus die opgaven beschouwen als hetgeen aan de regenten wettig toekomt. De inning der tanate geschiedt echter niet altijd zonder knevelarijen van de zijde van de regenten, en wordt dikwijls door hen van de Alfoeren ook tanate geëischt van producten, die niet belastbaar zijn. Zoo wordt o.a. door de Alfoeren van Massarete en Fogi veel tabak geteeld en hoewel de regenten van die foegmolin's er geen regt op hebben, wordt door hen niet te min van dat produkt de tanate geheven. Die opbrengst gaat echter niet door onder den naam van tanate, maar heet een geschenk te zijn. In allen gevalle is het dan geen vrijwillig, maar een gedwongen geschenk. Dat de regenten, wanneer zij hunne foegmolin's bezoeken, zich aan menigvuldige knevelarijen schuldig maken, valt wel niet te betwijfelen. Door den verren afstand komt echter zulks zelden ter oore van het Europeesch bestuur, terwijl de Alfoeren zelf te lijdzaam van aard zijn, om klachten daarover in te brengen. Men vergelijke overigens hetgeen de Heer Ludeking hierover opmerkt in de Bijdragen van het Kon. Inst., 1868, blz. 123—124.

E. REGTSPLEGING.

Van Misdaden en straffen. Wijze van zweren.

Zware misdrijven, als moord, zware verwonding, diefstal en dergelijke, komen bijna nooit voor en zouden, indien die gevallen zich voordeden, tot de kennisneming van de Europesche justitie behooren (11).

De regtspleging berust overigens geheel in handen van de Alfoersche hoofden, die hieromtrent nog de oude gebruiken volgen. De straffen bestaan in het toedienen van rotanslagen, ten getale van 6 tot 20 en meer, en in het opleggen van eene boete, hoofdzakelijk in lijnwaden en in aardewerk (borden, schotels, kommen, enz.). De eerste straf wordt toegepast in gevallen van kleine diefstallen, ontvreemding van vruchten, enz., uit tuinen (in welke beide gevallen aan de straf eene vergoeding van het ontvreemde verbonden is), weerspannigheid tegen de bevelen van de hoofden en dergelijke meer. Beleedigingen door woorden of daden tusschen gelijken, wordt met eene boete gestraft, ten voordeele van de beleedigde partij. Overspel wordt, indien de overspeler met de vrouw, waarmede hij het overspel begaan heeft, trouwt en den huwelijksprijs aan den echtgenoot terugbetaalt, daardoor van zelf en in der minne tot een einde gebragt. Weigert de persoon, die het overspel heeft begaan, zulks te doen en komt de zaak voor den regter, dan worden overspeler en overspeelster gestraft met rotanslagen, waarbij de eerste steeds het dubbele getal slagen ontvangt, terwijl hij tevens tot eene boete wordt veroordeeld, ten voordeele van den beleedigden echtgenoot.

De getuigenis van twee, ter goeder naam en faam bekend staande, personen, is voldoende ter schuldigverklaring van een beklaagde. Zijn er geene of geene genoegzame getuigen, en kan de zaak op geene andere wijze tot klaarheid worden gebragt, dan neemt men zijne toevlugt tot eene soort van godsoordeel, waarbij men de hand van den beklaagde met een doek omwindt, en daarop gesmolten lood giet. Beschadigt het lood door den doek heen de hand, dan wordt dit voor een bewijs van de schuld van den beklaagde gehouden. Tegenwoordig wordt dit godsoordeel, naar men mij algemeen verzekerde, niet meer toegepast, maar wordt slechts aan den beklaagde opgelegd om te zweren, dat hij zich aan de hem ten laste gelegde feiten, niet schuldig gemaakt heeft. Weigert hij dezen eed af te leggen, dan geldt dit voor een bewijs zijner schuld.

Het zweren (mane of ook ino-sasi, dat letterlijk het drinken van het zout beteekent) geschiedt aldus: in een kom, gevuld met water, doet men eenig zout, een stukje was, een kogel, een mes of eenig ander snijdend werktuig. Een der aanwezigen, gewoonlijk de matlea, houdt nu de kom in de hoogte en spreekt het volgende uit: (12) Opo-lahatala retena? kotine gebana rake dabisara tota, do oto lalen dafoni, dabisara mo. Pa dabisara tota mo, daino sasina;

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

rake dabisara tota, dalena gama sasina, dalena gama lilinna; iritna dafoto kehan; pangloeana geba dosigi, dohori sĕnapan ngangan dikat hangansiam, hiah datifo beta gebana fili dabisara tota. Mahi pa koino sasina; halaen namo lalen gogosa rake dabisara tota. De vertaling van dit formulier, zoo getrouw mogelijk, luidt: Opo-lahatala (zoo heet het Opperwezen bij de Alfoeren) hier boven! sla dezen mensch gade of door hem ook onwaarheid zal worden gesproken en verzwegen, al hetgeen in zijn hart verbogen is. Opdat door hem geene onwaarheid worde gesproken, wordt door hem deze eed afgelegd; wanneer hij onwaarheid spreekt, zal hij smelten gelijk dit zout en deze was; zal dit mes zijne keel doorsnijden; zal deze kogel, in eene geheel andere rigting afgeschoten (letterlijk: door iemand afgeschoten, (terwijl) de loop van het geweer geheel anders gerigt is) naar hem toe moeten vliegen en hem treffen, omdat hij onwaarheid heeft gesproken. Kom hier, opdat door u deze eed worde afgelegd en bedenk u goed, of gij ook onwaarheid gesproken hebt. Nadat dit formulier is uitgesproken, moet de te beëedigen persoon een weinig van het water uit de kom drinken, wanneer de eedsaflegging afgeloopen is (13).

d. HET LANDBEZIT.

Elke fenna heeft haar eigen grondgebeid, rahisin fenna geheeten, dat zijne bepaalde grenzen heeft. Die grenzen zijn niet alleen politieke grenzen, maar maken ook in den volsten zin des woords de grenzen van eigendom uit, bepalen naauwkeurig de uitgestrektheid der gronden, waarover het eigendomsregt van elke fenna zich uitstrekt. De eigendom van al de gronden, van de toppen der bergen tot aan het zeestrand, behoort dus aan de verschillende fenna's; de Alfoer drukt zich hieromtrent vrij bepaald uit, wanneer hij zegt, dat de fenna is „nettin doean," d. i. heer (eigenaar) van den grond. Het bezit van den grond berust bij de leden der fenna.

Ieder individu heeft het regt om woeste gronden, tot zijne fenna behoorende, te ontginnen en verkrijgt over de aldus in kultuur gebragte gronden het wettig bezitregt, welk regt ook op zijne erfgenamen overgaat. Dit regt kan verder tusschen de leden eener zelfde fenna, worden verkocht, verhuurd of verpand, hoewel zulks, bij den grooten overvloed van voor bebouwing geschikte terreinen, slechts zelden plaats vindt. Zoolang de gronden bebouwd blijven, behouden ook de eerste ontginner of zijne regtverkrijgenden het eenmaal verkregen bezitregt daarop en kan hun dat door niemand ontnomen worden. Dat regt gaat echter verloren, indien de gronden zoolang onbebouwd blijven liggen, totdat zij beschouwd kunnen worden, weder in den staat van woestheid te zijn teruggekeerd.

Bij dé onder de Alfoeren van Boeroe algemeen heerschende gewoonte, om gronden, welke eenige achtereenvolgende jaren beplant zijn geweest, voor lan-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geren of korteren tijd, onbebouwd te laten liggen, is de beantwoording der vraag, wanneer het particulier bezitregt over dergelijke onbebouwde gronden verloren gaat en zij, als woeste gronden, weder ter beschikking van elk ander lid der fenna komen te staan, niet van alle belang ontbloot. In de foegmolin Lisella heerscht hieromtrent het gebruik, dat de gronden gedurende de drie jaren, of beter gezegd oogstjaren, welke op het tijdstip volgen, waarop zij het laatst beplant zijn geweest, nog als particuliere bezittingen worden aangemerkt, na afloop van welken termijn zij als woeste gronden worden beschouwd. Dit gebruik steunt op de onder de Alfoeren in dit regentschap heerschende gewoonte, om de gronden na elken oogst uiterlijk twee jaren lang braak te laten liggen. Wanneer de bezitter dus in het derde jaar den grond niet weder beplant heeft, dan wordt het beschouwd, alsof hij daarmede stilzwijgend zijn voornemen te kennen heeft gegeven, om voor goed van alle verder gebruik van dien grond af te zien en heeft, met het begin van het vierde jaar, elk ander lid der fenna het regt om dien grond te occuperen. In de andere foegmolin's kunnen de bezitters hunne regten op verlatene gronden doen gelden, zoolang deze nog slechts begroeid zijn met koesoe-koesoe (de bekende grassoort, in het Maleisch onder den naam van lalang bekend, imperata arundinacea). Wanneer de gronden echter reeds met struikgewas begroeid zijn, worden zij als woeste gronden beschouwd.

Tot dusverre beschouwden wij de regten, welke de individu's op de gronden, tot hunne fenna behoorende, kunnen doen gelden. Personen, geene leden der fenna zijnde, zijn natuurlijkerwijze van al die regten verstoken. Hoewel de fenna souverein eigenaar is van al de gronden, binnen haar gebied gelegen, heeft zij niet het regt om die gronden aan vreemdelingen te verkoopen (14). Het fennahoofd kan echter, met voorkennis en toestemming van de voornaamste leden der fenna, aan vreemdelingen, die zulks mogen verlangen, gronden tijdelijk in gebruik afstaan, tegen eene zekere retributie, bestaande in de opbrengst van een aandeel van den oogst ten bate der fenna. Deze opbrengst, rahe koton of ook wel nettin koetoen genoemd, kan gevoegelijk als een grondhuur worden beschouwd. Op deze wijze worden door de fenna's menigvuldig gronden in bruikleen afgestaan. De langs de kusten van Boeroe gevestigde Soelanesche en Galelaresche immigranten worden op deze voorwaarde alleenlijk toegelaten en brengen ook, na afloop van elken oogst, aan de betrokken fenna's de hierboven bedoelde grondhuur op (15).

Op denzelfden grondslag worden ook wel eens door de eene fenna aan de andere fenna stukken gronds in leen gegeven. Ten bewijze daarvan kan o. a. dienen, dat de fenna Tifoe (foegmolin Lisella), die ten gevolge van de weinige geschiktheid, welke hare eigene gronden voor den landbouw aanbieden, zich sedert overoude tijden op het grondgebied der fenna Tengapi (foegmolin Leiliali) heeft nedergezet, nog jaarlijks, na afloop van elken oogst, aan

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

deze de rahe koton opbrengt. Doch in dit geval, en van gelijksoortigen aard kunnen hier meer voorbeelden worden aangehaald (16), moet aan de rahe koton minder het karakter van grondhuur worden toegekend, dan wel van een huldegift, waardoor wordt levendig gehouden het bewijs, dat de gronden slechts in bruikleen worden bezeten.

Evenals zulks met de gronden het geval is, worden de bosschen beschouwd als het eigendom der fenna, binnen welker geregte grenzen zij gelegen zijn (17). Ieder individu heeft het regt, om in de bosschen, tot zijne fenna behoorende, overal en ten allen tijde hout aan te kappen of er de natuurlijke produkten te verzamelen, zoowel voor eigen gebruik, als om er handel mede te drijven. Vreemdelingen hebben dat regt niet. De vergunning om in die bosschen hout als anderszins te vellen, kan hun door de fenna alleen worden verleend, tegen eene zekere retributie. Ook tusschen de fenna's onderling wordt dit gebruik streng in acht genomen, en hoewel de betaling van den betrekkelijken prijs van het hout wel eens achterwege wordt gelaten, wordt echter des te naauwkeuriger er op gelet, of de toestemming tot het vellen eerst behoorlijk is gevraagd. Mij werd door verscheidene hoofden verzekerd, dat het niet behoorlijk nakomen van dit gebruik, reeds verscheidene malen tusschen de verschillende fenna's aanleiding tot twist heeft gegeven.

Vreemdelingen, vooral Amblauwnezen, Galelarezen, Soelarezen en nu en dan ook bewoners van Hitoe, komen meermalen zich tijdelijk op den zoogenaamden achterwal van Boeroe ophouden, ten einde er prauwen, orembai's als anderszins, te bouwen. Met de betrokken fenna's wordt dan gewoonlijk eene overeenkomst gesloten, ten einde het benoodigde hout te mogen aankappen. De betaling van den prijs van het hout, kaoe-filin geheeten, geschiedt doorgaans in lijnwaden, ofschoon nu en dan ook wordt overeengekomen, het bouwen van twee prauwen, waarvan eene dan aan de fenna vervalt.

Alvorens verder te gaan, moeten wij nog eenige oogenblikken stilstaan bij den regtstoestand, waarin de sagoebosschen verkeeren (18). Door hun eigenaardig belang, als hoofdbronnen van volksvoeding, hebben de sagoebosschen, of, zooals zij meer algemeen worden genoemd, de sagoedoessoen's (waslalen-bia) eene eigenaardige plaats in de maatschappelijke huishouding van den inlander ingenomen en zijn zij, in den loop der tijden, in het uitsluitend bezit gekomen van eenige der familiën, die wij hierboven onder de benamingen van ětnate's of soa's reeds hebben leeren kennen. Zij heeten doessoen-ětnate of doessoen-soa, algemeener echter doessoen-poesaka. Alleen de leden der familie, aan wie zulk eene doessoen-poesaka toebehoort, hebben het regt in die doessoen sagoe te kloppen, of er gaba-gaba te kappen en de bladeren van den sagoepalm te verzamelen. Andere personen, welke, hoewel tot dezelfde fenna behoorende, geene leden zijn der familie, zijn van alle regten op die doessoen uitgesloten. Het begrip echter, dat de fenna, even als van de andere bosschen, ook van al de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

sagoebosschen, welke binnen haar gebied worden aangetroffen, souverein eigenaar is, vindt men nog terug in de omstandigheid, dat de familiën het regt niet hebben het bezitregt op sagoedoessoen's aan personen, welke geene leden der fenna zijn, te verkoopen, en vooral in den regel, dat bij het uitsterven eener familie, de doessoen's in haar bezit, aan de fenna, waartoe die familie behoort, moeten vervallen. Die doessoen's krijgen dan den naam van doessoen-fenna en al de leden dier fenna kunnen dan weder gelijkelijk regten daarop doen gelden. Wij moeten hier echter van eene exceptie gewag maken op dezen laatsten regel, welke de doessoen's betreft, die in handen van de Mohammedaansche familiën of soa's te Kajeli zich bevinden. Zooals wij in een vroeger hoofdstuk reeds hebben opgemerkt, beschouwen die familiën of soa's zich niet meer als onderdeelen der fenna's, waartoe zij oorspronkelijk behoorden, maar als op zich zelf staande stammen. Als een onmiddellijk gevolg van deze beschouwing, zien wij dan ook, dat de Mohammedaansche familiën niet meer erkennen het souvereine eigendomsregt van de fenna's op de doessoen's, welke in haar bezit zijn, blijkbaar daaruit, dat bij het uitsterven eener soa, de doessoen's, welke aan die soa toebehooren, niet aan de fenna vervallen, binnen welker geregte grenzen die doessoen's gelegen zijn, maar aan de Mohammedaansche negorij of kampong, waarvan die soa een deel uitmaakt. De menigvuldige sagoebosschen welke, onder de benaming van doessoen-negeri, aan de Mohammedaansche negorijen aan de Kajeli-baai toebehooren, zijn bijna allen op deze wijze in handen dier negorijen gekomen.

Zooals wij hierboven reeds opmerkten, is aan de familiën het regt niet toegekend de sagoebosschen, welke zich in haar bezit bevinden, aan personen die niet met haar tot dezelfde fenna behooren, te verkoopen. Dit mag echter wel geschieden aan personen, die leden van dezelfde fenna zijn. Zulks heeft echter slechts uiterst zelden plaats. In den regel ontdoet zich de inlander niet ligt van zijne sagoedoessoen. Bevindt hij zich in geldverlegenheid, dan zal hij eerder op de meest bezwarende wijze eene schuld aangaan, waarbij hij van het genot van de vruchten van zijne sagoedoessoen, voor onbepaalden tijd, afstand doet ten behoeve van den geldschieter, dan over te gaan tot den verkoop van die sagoedoessoen, die voor hem het hoofdmiddel van bestaan is èn die in zijne oogen het eenige kapitaal vertegenwoordigt. Het contract, dat wij hier bedoelen, is het zoogenaamde gadei en komt in de hoofdzaak hierop neêr, dat de sagoedoessoen door de gezamenlijke eigenaren, tegen eene zekere som gelds, de hoegrootheid waarvan natuurlijk van de uitgestrektheid der doessoen afhankelijk is, in pand wordt gegeven. De sagoedoessoen gaat bij het in pand geven uit de handen van de gezamenlijke eigenaren over in die van den geldschieter, welke van dat oogenblik af, bij wijze van interest van de door hem voorgeschotene gelden, er alleen de vruchten van trekt, terwijl de gezamenlijke eigenaren, zoolang de voorgeschotene gelden door hen nog niet terug-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

betaald zijn, geenerlei regten op de verpande doessoen kunnen doen gelden. Door dit contract komt de doessoen dus feitelijk in het tijdelijk bezit van den geldschieter of diens regtverkrijgenden. Aan dezen wordt echter in geen geval de faculteit toegekend om, bij nalatigheid van de schuldenaren, zich de doessoen toe te eigenen of die te doen verkoopen; wel kan hij die doessoen weder aan anderen in pand geven. De schuldenaren of liever de oorspronkelijke eigenaren behouden echter het regt van lossing, tĕboes, voor de primitief hun voorgeschotene gelden, ten allen tijde en bij welken houder zich ook het pand moge bevinden. Bij de Mohammedanen van Kajeli is het verpanden der sagoedoessoen's veelvuldig in gebruik. Ook bij de Alfoeren heb ik van dit gebruik enkele voorbeelden ontmoet, echter niet zoo algemeen om daaruit met zekerheid de gevolgtrekking te kunnen maken, of het gadeicontract al dan niet eene oorspronkelijk Alfoersche instelling is. Of voor de uitdrukkingen gadei en tĕboes ook zuiver Alfoersche woorden bestaan, ben ik niet te weten kunnen komen (20).

Op de zee, welke het eiland Boeroe omringt, schijnen de Alfoeren ook, althans tot op eenen zekeren afstand van de kust, regten te doen gelden, in zooverre namelijk, dat door vreemdelingen voor het visschen langs de kusten de toestemming van de betrokken fenna's eerst moet worden gevraagd en daarvoor ook door hen een zeker regt moet worden betaald. Doch dit gebruik is niet algemeen en bij de fenna's, waar het bestaat, wordt ook niet streng de hand daaraan gehouden. Algemeener echter is het heffen van een zeker regt van alle vaartuigen, welke de baaijen en ankerplaatsen van het eiland aandoen. Voor vaartuigen met één mast wordt als regt betaald één perkala, d. i. een stuk wit katoen van vier vademen lengte, en voor vaartuigen met twee masten een salempoeri, een stuk wit katoen van acht vademen lengte. Dit regt, onder den naam van roeba-roeba bekend, komt ten bate der fenna (21).

e. HUWELIJK EN ECHTSCHEIDING.

Het huwelijk, daswana geheeten, is eene van de voornaamste maatschappelijke instellingen van den Alfoer, die met de instelling der fenna's in het naauwste verband staat. Wij behoeven, om dit aan te toonen; slechts te wijzen op de hierboven reeds medegedeelde regels, dat personen, tot dezelfde fenna behoorende, niet met elkander mogen trouwen; dat door het huwelijk de vrouw van hare fenna voor altijd overgaat tot de fenna van den man, en dat de kinderen, uit het huwelijk geboren, tot de fenna van den vader behooren. Door deze bepalingen wordt het huwelijk eenvoudig teruggebragt tot eene transactie tusschen twee fenna's. Immers letten wij van den eenen kant daarop, dat ten gevolge dier bepalingen de fenna der bruid door het huwelijk in getal sterkte afneemt, door het verlies dat zij lijdt, van een vruchtbaar lid, van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

een krachtigen arm; van den anderen kant daarentegen daarop, dat de fenna van den bruidegom door hetzelfde huwelijk in getalsterkte toeneemt door de aanwinst van eene nijvere vrouw, die tevens het vooruitzigt voor de fenna aanbrengt, dat de stam door haar met een aantal zielen zal worden vermeerderd, — dan is niets natuurlijker, dan dat de fenna der bruid door de fenna van den bruidegom, voor het verlies van het lid, dat zij door huwelijk lijdt, met geld en goed, schadeloos worde gesteld. Het huwelijk komt dus in beginsel daarop neer, dat, niet door den bruidegom zelf, noch door zijne familie, maar bepaaldelijk door zijne fenna, de bruid gekocht wordt en zulks niet van hare ouders of van hare familie, maar van hare fenna. Doch, terwijl, van den eenen kant, van al de leden van de fenna van den bruidegom, deze, als de meest belanghebbende in de zaak, ook verpligt is het grootste gedeelte van den te betalen bruidsprijs op te brengen, hebben van den anderen kant, van al de leden van de fenna der bruid, de ouders dier bruid de grootste aanspraak op dien bruidsprijs en moeten zij er ook het belangrijkste aandeel van ontvangen. De bruidsprijs wordt dus opgebragt door den bruidegom in vereeniging met zijne fenna en ontvangen door de ouders der bruid en door de fenna, waartoe zij behooren. Het beginsel blijft daarbij echter, dat deze fenna verkoopt en de andere fenna koopt.

Wij hebben hier den hoofdregel afgeleid, waarop het huwelijk berust. Toetsen wij daaraan de verschillende gebruiken, welke omtrent het huwelijk bij de Alfoeren bestaan, dan vinden wij dien regel volkomen bevestigd, daar al die gebruiken slechts een uitvloeisel daarvan blijken te zijn. Gaan wij die gebruiken hier kortelijk na.

De huwelijksprijs heet Kaleli. Zooals wij hierboven reeds opmerkten, moet de Kaleli voor een gedeelte worden opgebragt door den bruidegom, voor een ander gedeelte door zijne fenna. Aan deze verpligting mag zich de fenna, om geene redenen hoegenaamd, onttrekken, ook al ware de persoon, welke in het huwelijk wenscht te treden, volkomen in staat, om den verlangden bruidsprijs alléén op te brengen. Voor de rigtige uitbetaling van de Kaleli blijft ook de fenna verantwoordelijk, zelfs in het geval, dat zij aan hare verpligting om een gedeelte van den bruidsprijs op te brengen, voldaan heeft; sterft b. v. de man, vóórdat de Kaleli geheel aangezuiverd is geworden, dan is zijne fenna gehouden zulks te doen. Wij vinden in deze bepaling duidelijk het beginsel terug, dat het de fenna is die koopt; want hoe zou zij anders, ook voor het gedeelte der Kaleli, dat door den overledene zelven moest worden opgebragt, verantwoordelijk kunnen worden gesteld. Zoo bovengenoemd beginsel toch niet bestond, dan zou de familie van den overledene, met name de kinderen of, bij ontstentenis van dezen, de naaste bloedverwanten, den achterstalligen bruidsprijs moeten aanzuiveren, evenals zij tot de betaling van al de overige schulden, die de overledene mogt hebben nagelaten, verpligt zijn. (Ver-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gelijk hiermede ook de Erfopvolging, in het volgend hoofdstuk).

De Kaleli vervalt, zooals wij hierboven reeds zagen, voor een gedeelte aan de ouders der bruid, voor het andere gedeelte aan hare fenna. Het gedeelte, dat aan de fenna toekomt, ĕstop geheeten, wordt gewoonlijk alleen aan den matlea en perwies uitgekeerd; is echter de Kaleli groot, dan ontvangt elk lid van de fenna een gedeelte van de ĕstop.

Een ander en onmiddellijk gevolg van den hierboven afgeleiden regel, dat namelijk het huwelijk in beginsel daarop berust, dat het de fenna is, die de bruid koopt, is dit, dat de vrouw, bij het overlijden van den man, van regtswege aan de fenna vervalt; elk lid der fenna heeft alsdan het regt haar zonder bruidschat te huwen. Aan de naaste mannelijke bloedverwanten uit de zijlinie van den overledene wordt echter altijd hierbij de voorrang toegekend. Zoo ziet men dan ook, dát, bij overlijden van den man, de weduwe in den regel aan den oudsten broeder van den overledene vervalt, of, indien deze ongenegen is om de weduwe te aanvaarden (hetgeen echter slechts zelden plaats vindt), aan den daarop volgenden broeder, en zoo verder. Hierbij moet echter wel in het oog worden gehouden, dat het voor een jongeren broeder ongeoorloofd (poto) is, om met de weduwe van een ouderen broeder te trouwen. Bij ontstentenis van broeders, of indien al de broeders van den overledene jonger zijn, kunnen de overige leden van de fenna hunne aanspraken op de weduwe doen gelden. Dat de vrouw, na het overlijden van den man, het eigendom der fenna wordt, zou, behalve uit het voorgaande, nog daaruit kunnen blijken dat, wanneer zij met iemand uit eene andere fenna hertrouwt, de fenna van den overledene alsdan den bruidschat ontvangt. Dat de vrouw bij dit alles eene geheel lijdelijke rol speelt, behoeft naauwelijks te worden gezegd.

De hoegrootheid der Kaleli verschilt naar gelang van verschillende omstandigheden van 50 tot 100 perkala's, dat zijn stukken wit katoen ter lengte van ruim vier vademen en gemiddeld eene waarde van *f* 3.— vertegenwoordigende. De Kaleli variëert dus van *f* 150.— tot *f* 300.—. Zij wordt voornamelijk opgebragt in verschillende soorten van lijnwaden, grof aardewerk (borden, schotels, kommen), ijzerwerk (messen, parang's), geweren en inlandsche muziekinstrumenten (gong's, tataboewan's enz.). De Kaleli moet eerst in haar geheel aangezuiverd zijn, voordat de man de vrouw tot zijne fenna mag overbrengen. Bijaldien de man echter de voltrekking van het huwelijk wenscht, dan kan zulks geschieden, doch is hij verpligt zoo lang in de fenna der vrouw te blijven wonen, totdat de Kaleli geheel voldaan is. Sterft de man vóór dien tijd, dan blijft de vrouw met hare kinderen zoolang bij hare fenna totdat door de fenna van den overledene de bruidsprijs geheel aangezuiverd is geworden.

Bij het huwelijk hebben nog enkele plegtigheden plaats. De loop, dien het aangaan van een huwelijksverbindtenis neemt, is kortelijk dus. Draagt een jongeling een meisje genegenheid toe en wenscht hij haar zich tot vrouw,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

dan begint hij met haar te polsen, door haar pinang toe te zenden en haar om roko's (d. i. fijn gesneden tabak, in arengbladen gewikkeld) te verzoeken. Het aannemen van de pinang en het toezenden van de gevraagde roko's, is voor den jongeling een teeken, dat het meisje hem wederkeerig genegenheid toedraagt. Hij maakt nu zijn voornemen om in het huwelijk te treden aan zijne ouders bekend en verzoekt hunne toestemming. Deze verkregen hebbende, legt de jongeling een gastmaal aan en noodigt daarop zijne nabestaanden en de hoofden en de voornaamste leden zijner fenna, aan wie hij dan zijn voornemen om in het huwelijk te treden bekend maakt. Stilzwijgend wordt de fenna daardoor aan hare verpligting herinnerd, om een gedeelte van den bruidsprijs op te brengen. Alsdan gaan de vader van den jongeling en het fenna-hoofd naar de fenna van het meisje ten einde over den te betalen bruidsprijs te onderhandelen. Is men het hierover eens geworden, dan kan de voltrekking van het huwelijk volgen. Op den daarvoor bepaalden dag, begeeft zich de bruidegom, begeleid door zijne bloedverwanten en de voornaamsten zijner fenna, met de Kaleli, naar de woning der bruid, ten einde deze te halen en naar zijne eigene fenna over te brengen, bij welke plegtigheid het dan gebruikelijk is, dat de jongeling het meisje, schijnbaar vechtende, aan hare ouders ontneemt. Deze plegtigheid (en niet zoo als de heer Willer ten onregte opgeeft, het huwelijk zelf) heet daäla, d. i. wordt gehaald, wordt weggenomen. De voltrekking van het huwelijk zelf heeft plaats in de fenna van den bruidegom. De plegtigheid hierbij bestaat daarin, dat de bruid, tegenover den bruidegom gezeten, eene roko toebereidt, die aansteekt en in den mond van den bruidegom brengt. Deze doet er een paar trekken aan, neemt de roko alsdan en brengt die in den mond der vrouw, welke hetzelfde verrigt. De roko wordt alsdan uitgedaan en bewaard. Is deze handeling zonder stoornis ten einde geloopen, zonder dat de roko b. v. een enkele maal uitgegaan is, dan geldt zulks voor een teeken, dat het huwelijk gelukkig en voorspoedig zijn zal. De bruid maakt nu eene sirih-pruim voor den bruidegom gereed en nadat deze die gebruikt heeft, is het huwelijk voltrokken. Het geheel wordt met een feest besloten, waarbij veel gegeten en gedronken wordt en dat, naar gelang van den rijkdom van den bruidegom, één, twee of meer dagen duurt. De plegtigheid bij de voltrekking van het huwelijk heet „dapsiak fina toeha mana", d. i. wordt zamengebragt vrouw en man.

Men vindt bij de Alfoeren van Boeroe ook wel de gewoonte, die men in andere streken van den Archipel ook terugvindt, dat de jongeling, wanneer hij zich van de toegenegenheid van een meisje overtuigd heeft, haar dan met voorweten zijner ouders schaakt en zich met haar in het bosch verbergt, gedurende welken tijd dan met de ouders van het meisje en met hare fenna over den bruidschat wordt onderhandeld. Als deze onderhandeling is afgeloo-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

pen, keeren de jongelieden terug en wordt het huwelijk op de gewone wijze voltrokken.

In de foegmolin Massarete vindt men het gebruik, dat de meisjes reeds bij hare geboorte verloofd worden, waarbij de koopprijs tevens vastgesteld wordt. Dit vindt echter alleen plaats tusschen familiën, die reeds door huwelijk met elkander vermaagschapt zijn.

De monogamie schijnt bij de Alfoeren inheemsch te zijn; de polygamie schijnt eerst van lateren tijd te zijn, en waarschijnlijk op het voorbeeld der Mohammedanen in zwang te zijn gekomen. De polygamie is echter verre van algemeen en bepaalt zich slechts tot enkelen, vooral hoofden en welgestelden.

Echtscheiding, dabara, komt zelden voor en kan ook alleen van den man uitgaan. Zij schijnt ook alleen op grond van overspel te kunnen geschieden. De overspeler toch is verpligt de vrouw, met wie hij het overspel gepleegd heeft, te trouwen, onder terugbetaling van de Kaleli, waarvoor de vrouw oorspronkelijk gekocht is geworden. Voor een gedeelte vervalt deze dan aan den beleedigden echtgenoot, voor een ander gedeelte aan diens fenna. De kinderen blijven bij den vader. In andere gevallen schijnt de echtscheiding niet bekend te zijn. Elke echtscheiding moet plaats hebben met voorkennis en goedkeuring van de fenna.

f. ERFOPVOLGING.

Omtrent de erfopvolging kunnen wij zeer kort zijn. De nalatenschap, ije 'k neen geheeten (van ije = voorwerp, goed en ĕkneen = nagelaten), vervalt in haar geheel aan de kinderen van den overledene; bij ontstentenis van kinderen zijn de naaste bloedverwanten erfgenamen. De onroerende goederen, als tuinen, huizen, doessoen's, enz., blijven gewoonlijk onverdeeld en worden dus gemeenschappelijk eigendom; de roerende goederen worden gelijkelijk onder de erfgenamen verdeeld; enkele zaken echter, welke door hunne zeldzaamheid eene groote waarde bezitten, als tataboewan's (een muziekinstrument, overeenkomende met de bonang of krâmâ der Javanen), groote schotels, geweren en dergelijken meer, blijven onverdeeld, als erfstukken in de familie. Tegelijk met de baten, worden ook de lasten van den overledene door de erfgenamen aanvaard. Voor de schulden, welke de overledene mogt hebben nagelaten, zijn de erfgenamen aansprakelijk. Hierop maakt echter, zooals wij in het voorgaand hoofdstuk reeds gezien hebben, de Kaleli eene uitzondering.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

III.

GODSDIENSTIGE INSTELLINGEN EN GEBRUIKEN.

a. GODSDIENSTBEGRIPPEN.

De Alfoer van Boeroe is monotheist. Hij gelooft aan een Opperwezen, dat hij Opo Geba Snoelat noemt, ook wel Opo Lahatala. Deze laatste benaming schijnt echter eerst na de invoering van den Islam op Boeroe in gebruik te zijn gekomen. Het woord Lahatala is toch blijkbaar eene verbastering van het Arabische Allah taäla.

Opo Geba Snoelat is de magtige geest, die Boeroe, met al wat daarin, daarop en daarbuiten is, heeft gemaakt. In den hemel, boven de wolken is zijn verblijf en, alwetend en alziend als Hij is, bestuurt Hij van daar uit de wereld en slaat al de handelingen en gedragingen der menschen gade.

Om den menschen zijn wil te doen kennen, heeft Opo Geba Snoelat in overoude tijden een gezant naar de aarde gezonden, Nabiata geheeten, die, van het Tomahoesch gebergte nedergedaald, zich geruimen tijd onder de menschen heeft opgehouden en hun eene menigte voorschriften heeft gegeven, de godsdienst, zoowel als de maatschappij betreffende. De voornaamste wetten, welke Nabiata aan de menschen heeft gegeven, zijn de volgende:

1° Bara faraha: Gij zult geen bloed vergieten.

2° Bara ĕpnaka: Gij zult niet stelen.

3° Bara heka toeha geba nake finha: Gij zult geen overspel plegen (letterlijk: Gij zult met de vrouw van een anderen niet wegloopen).

4° Bara pake moeli; bara pake kesan: Gij zult geen gebruik maken van moeli; gij zult geen gebruik maken van kesan. (Over moeli en kesan zahieronder worden gehandeld).

5° Bara mane foni: Gij zult niet valschelijk zweren.

6° Bara geba sefin oto fenna: Gij zult geen onrust in uwe fenna stichten

7° Bara geba sefin laha matlea: Gij zult u niet verheffen tegen uwen matlea.

8° Bara matlea sefin laha hennolon: De matlea zal zich niet verheffen tel gen den hennolon.

9° Bara hennolon sefin leha djohoe: De hennolon zal zich niet verheffen tegen den djohoe.

10° Geba dagan daoso nama, datoeke roeba-roeba: Wanneer een vreemdeling (met zijne prauw) eene baai binnenloopt, wordt door hem de roeba-roeba

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

betaald. (Wat de roeba-roeba is, hebben wij in het hoofdstuk over het Landbezit reeds gezien).

11° Geba dagan dasili rahe koton la rahe doean: Door den vreemdeling worde de rahe koton aan den eigenaar van den grond betaald. (Over de rahe koton is reeds bij het Landbezit gehandeld).

12° Geba dagan datoeke kaoe filin. Door den vreemdeling worde de kaoe filin betaald (Zie hierover het Landbezit).

Nog eene menigte andere geboden heeft Nabiata aan den mensch geschonken; vooral menigvuldig zijn de voorschriften door hem gegeven tot het uitoefenen van liefde tot den naaste en barmhartigheid jegens alle wezens. Wij zullen hier eenige van die voorschriften laten volgen: „Wanneer iemand toornig tot u spreekt, zoo zult gij hem met zachtheid antwoorden, opdat door een toornig antwoord geene ongelukken worden veroorzaakt. Gij zult uwen naaste in nood helpen en bijstaan, opdat hetzelfde u ook te beurt moge vallen, zoo gij in tegenspoed verkeert. Gij zult niet liegen of van uwen naaste kwaad spreken, of valsche verklaringen afleggen, welke hem zouden kunnen schaden. Gij zult het goed, dat een' ander toebehoort, niet schaden". Deze en meer dergelijke leeringen en voorschriften, waarvan de opsomming ons te wijdloopig zou doen worden, heeft Nabiata aan den mensch geschonken. Het weinige, hier opgenoemd, kan voldoende worden geacht, om de leer van Nabiata te karakteriseren.

Omtrent een voortbestaan van de ziel na den dood, heeft Nabiata geleerd, dat, hoewel het ligchaam (fatan) van den mensch vergaat, de ziel (ĕsmangin of njawa) onsterfelijk is. De plaats, waar na den dood de zielen der afgestorvenen komen, heet lawe aherat, die midden in den oceaan gelegen is (21). Daar worden zij door Opo Geba Snoelat geoordeeld naar het boek, waarin hij al de handelingen en gedragingen der menschen heeft opgeschreven (22). De zielen der braven zullen een stoorloos geluk genieten; die der slechten zullen in een vuurpoel voor hunne daden worden gestraft.

Nog heeft Nabiata de besnijdenis (basoenat) ingesteld, die in den ouderdom van 8 à 10 jaren aan jongens en meisjes van beiderlei sekse wordt verrigt. De besnijdenis heeft echter volstrekt geen godsdienstig karakter en geschiedt zonder eenige plegtigheden. Bij de mannen geschiedt de besnijdenis niet als bij de Mohammedanen, doch door het bovengedeelte van het praeputium geheel te kloven (23).

Dit over de begrippen van den Alfoer omtrent de Godheid volgens de leer van Nabiata. Treft men hierin slechts zuivere begrippen aan, vrij van elke gedrochtelijkheid, die anders het Heidendom zoo eigen is, de wijze waarop de Alfoer meent die Godheid te moeten vereeren, gaat met zoovele bijgeloovigheden gepaard, dat het met het voorgaande niet, dan een zonderling contrast moet opleveren. Opo Geba Snoelat, in wien de Alfoer gelooft als aan den

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

schepper van hemel en aarde, als aan den bestuurder en regelaar van het geheel, als aan den toekomstigen regter over zijn doen en laten, — Opo Geba Snoelat wordt regtstreeks noch vereerd, noch aangeroepen, daar Hij daartoe te hoog en verheven is. De geesten en zielen der afgestorvenen zijn de tusschenpersonen tusschen Opo Geba Snoelat en den mensch. Collectief heeten die geesten nitoero; met deze benaming worden zij echter niet aangeroepen; men gebruikt dan de woorden opo ina en opo ama of ook inaro en amaro (24). Die geesten oefenen een grooten invloed uit op de lotgevallen der menschen, kunnen rampen en onheilen afweren, kunnen geluk en voorspoed aanbrengen, kunnen de toekomst voor den mensch ontsluijeren en hem het verborgene doen kennen. Daar dus van de magt en den invloed dier geesten alles te hoopen of te vreezen valt, wordt hun zoo goed als goddelijke eer bewezen, zoodat de godsvereering van den Alfoer hier bepaaldelijk in eene menschenvergoding ontaardt. Dit springt nog sterker in het oog bij verscheidene stammen langs de Noordkust (vooral in de foegmolin's Lisella en Kajeli) en bij de zoogenaamde berg-Alfoeren, onder welken naam worden verstaan de Alfoeren, welke om en bij het meer van Wakolo gevestigd zijn, waar men de schedels der afgestorvenen bewaart en vereert (25).

Uit het voorgaande kan het ons reeds eenigszins gebleken zijn, dat in den godsdienst van den Alfoer zich naast het monotheisme, onmiskenbare sporen van fetichisme voordoen. Duidelijker sporen van fetichisme en wel van een fetichisme in zijnen minst ontwikkelden vorm, vinden wij terug in de bijgeloovige vereering, die men aan verscheidene voorwerpen uit de bezielde of onbezielde natuur bewijst. Zoo o. a. wordt in de foegmolin Massarete de leguaan en eene soort van slang, in het Maleisch oelar itam geheeten, in bijgeloovige vereering gehouden; evenzoo wordt de berg van Tomahoe en het meer van Wakolo bijgeloovig door den Alfoer vereerd, en nog meer andere voorbeelden van vereering van zinnelijk waarneembare voorwerpen zouden wij hier kunnen aanhalen. Wel is waar worden die voorwerpen heden ten dage niet meer onmiddellijk door den Alfoer aangebeden of godsdienstig vereerd, maar de eerbied, waarmede hij die voorwerpen nu nog behandelt, de bijgeloovige vrees, die hij daarvoor nog koestert, zijn zoo vele onmiskenbare blijken, dat zij in vroegeren tijd als fetiche voorwerpen van godsdienstige vereering zijn geweest.

Het valt zeker niet te betwijfelen, dat het fetichisme, waarvan nu nog zulke duidelijke sporen in den godsdienst van den Alfoer worden aangetroffen, de oorspronkelijke vorm is geweest, waarin zich die godsdienst openbaarde; dat later zich de vereering van de geesten en zielen der afgestorvenen, als goddelijke magten vormde, en dat uit dat fetichisme en polytheisme, zich langzaam en gelijkmatig nevens elkander ontwikkelende, het monotheisme geboren werd, dat nu nog op zijnen laagsten trap van ontwikkeling staat.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

b. OFFERS.

De offers worden gebragt aan de geesten en zielen der afgestorvenen, en hebben geene andere strekking, dan om zich van den bijstand dier geesten in de eene of andere onderneming te verzekeren, of om van die geesten bescherming tegen ongelukken en rampen af te smeeken, ook om de geesten voor genoten voorspoed te danken, of om zich met hen weder te verzoenen, indien men, op de eene of andere wijze, zich hunnen toorn op den hals gehaald heeft. De aanroepingen van de geesten en zielen der afgestorvenen kunnen door iedereen verrigt worden, zonder dat daartoe de tusschenkomst van bijzondere personen benoodigd is. Priesters treft men dan ook bij de Alfoeren van Boeroe niet aan. De aanroepingen der geesten kunnen op alle tijden en plaatsen gedaan worden, doch geschieden bij voorkeur in daartoe opzettelijk gebouwde bedehuisjes, hoema poedji geheeten. Elke Alfoer, die daartoe eenigszins in staat is, bouwt zich zulk een hoema poedji. Bij voorkeur doet hij dit op plaatsen die koin, d. w. z. heilig, onschendbaar, ontoegankelijk zijn. Dergelijke plaatsen worden toch beschouwd, als de geliefkoosde verblijfplaatsen van de geesten en zielen der afgestorvenen. Wij zullen hieronder gelegenheid vinden om op dit punt breedvoeriger terug te komen. Die bedehuisjes zijn van zelf natuurlijk ook koin, en worden daarom ook hoema koin geheeten. Zulk een bedehuisje bestaat uit een op dunne stijltjes gebouwd afdakje van atap, omhangen met loofwerk uit de jonge bladeren van den kokospalm vervaardigd, en dikwijls versierd met een van een stokje afhangend rood of wit doek bij wijze van vlag. In dat huisje bevinden zich in den regel een tafeltje van bamboe en een op vier, in den grond geplante, stijlen geplaatste platte steen. In de foegmolin's Massarete en Fogi is het bouwen van dergelijke hoema poedji's niet gebruikelijk. Daar worden de offers eenvoudig verrigt op heilige of gewijde steenen, welke daar in menigte worden gevonden.

Wil de Alfoer nu iets ondernemen, hetzij hij een nieuwen tuin wil aanleggen, hetzij hij op jagt wil gaan of eene verre reis wil ondernemen, dan moet hij alvorens de geesten der voorouders voor zijne onderneming gunstig stemmen en zich van hunne hulp en medewerking verzekeren. Daartoe begeeft hij zich naar zijn hoema koin, ontsteekt op den steen eenig reukwerk of bij gebreke hiervan wat welriekende damar (in het Maleisch damar sela geheeten), doet in een der borden, welke op het bamboezen tafeltje geplaatst zijn, wat rijst, in een ander eenige stukjes pinang en sirih en wat kalk, vult een der kommen met wat sagoeweer of, bij gebreke daarvan, met water, en werpt in een ander eenige centen, onder al die bedrijven de geesten der afgestorvenen aanroepende en hunne hulp en medewerking voor de onderneming afsmekende. Het daarbij gebruikelijke formulier luidt aldus: „Atahoe daloe toeha foea toeha ahoel pa nang 'inaro pa nang' amaro (26), opamori ĕslamat toehakon, lala kiko ĕmentjari ĕdapat beroentoeng," waarvan de vertaling, zoo getrouw

PERPUSTAKAAN NASIONAL

mogelijk luidt: „Wordt nedergelegd sirih met pinang met kalk voor u, mijne voorouders! opdat geluk met mij moge zijn (en) wanneer ik uit „mentjari" ga, ik voorspoed moge vinden". (Zooals bekend is, beteekent mentjari in het algemeen: zijne kostwinning zoeken, vooral door middel van de jagt, de vischvangst en dergelijken). Bij het nederleggen van de rijst, wordt hetzelfde formulier herhaald, met verandering van de noodige woorden. Dikwijls worden ook aan de voorouders geheele stukken lijnwaad en kleedingstukken ten offer gebragt. Zoo zag ik o. a. de hoema poedji aan den matlea van de fenna Wahneran (foegmolin Waesama) toebehoorende, van binnen geheel omhangen met allerlei soorten van lijnwaden en kleedingstukken, alles ten dienste van de geesten der voorouders.

Evenals de Alfoer vóór eene ondernenning door offeranden zich verzekert van de medewerking der geesten, zoo offert hij ook na den afloop daarvan, om de geesten te danken voor de verleende hulp en om hen gunstig te blijven stemmen. Vooral is dit gebruikelijk bij den oogst van de padi of de hoton; de eerst geplukte rijpe aren worden in een bord gedaan, en, onder het ontsteken van reukwerk, aan de geesten in de hoema poedji ten offer gebragt. Het volgende formulier is daarbij gebruikelijk: Berkat, inaro! amaro! nimi mangatnaän hala (of ook feten) dengen na, ëslamat toeha kami, kami poena hawa, lalen djadi." De vertaling van dit formulier luidt aldus: „Dank, voorouders! hier (is) uw eten (toebereid) van de eerstelingen der rijst (= hala dengen; eerstelingen der hoton = feten dengen), geluk zij met ons, wij bearbeiden een tuin, dat hetgeen wij daarin planten (27) slagen (moge)."

c. POTO — KOIN — SASI.

De letterlijke beteekenis van het woord „poto" is warm, heet. In het dagelijksch leven beteekent echter poto, zoowel als koin, verboden. Eerstgenoemd woord heeft echter betrekking op handelingen, welke als ongeoorloofd worden beschouwd, en derhalve verboden (poto) zijn; het tweede woord daarentegen wordt gebezigd van voorwerpen of zaken of plaatsen, welke als heilig of gewijd worden beschouwd en waaromtrent dus alle handelingen verboden (koin) zijn, waardoor die voorwerpen, zaken of plaatsen ontwijd zouden kunnen worden. Poto en koin zijn dan ook geheel synoniem met ongeoorloofd en heilig, gewijd, onschendbaar.

Wat de kracht van het verbod betreft, zoo staat het poto boven het koin. Van het poto is bij den Alfoer bijna geene overtreding denkbaar; tegen het koin wordt vele malen gezondigd, dikwijls willens en wetens, daar men altijd door een klein offer de overtreding weder goed kan maken en de daarop gestelde straf ontgaan. De straffen, welke bedreigd worden tegen hen, die tegenover het poto en koin onverschillig zich betoonen, bestaan meestal in ziekten of andere rampen en onheilen.

Eenige voorbeelden van handelingen, welke poto zijn, laten wij hier volgen:

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Het is poto de namen van ouders of van schoonouders te noemen. Wanneer die namen dezelfde zijn als, of eenigszins gelijkluidend met namen van levende of doode voorwerpen, dan zal de Alfoer voor deze laatsten steeds andere verklarende woorden gebruiken. Heet b. v. de schoonmoeder Daloe, welk woord ook sirih beteekent, dan zal de Alfoer, om sirih verzoekende, niet het woord daloe gebruiken, maar de verklarende uitdrukking moeë miña, dat letterlijk vertaald wil zeggen „roode mond", of voor sirihblad niet zeggen: daloe 'moen, maar: karon fenua.

Aan den jongeren broeder is het poto den naam van zijn ouderen broeder in diens bijzijn uit te spreken.

Aan den jongeren broeder is het eveneens poto, om naar den mond van de vrouw van zijnen ouderen broeder te zien, terwijl zij bezig is met eten. Zijn er dus vele jongere broeders van haren echtgenoot in huis, dan bedekt zich de vrouw, onder het eten, het gezigt met een doek.

Aan de vrouw is het poto, binnen veertig dagen na den dood van haren man te hertrouwen of met iemand gemeenschap te hebben. Dit tijdperk heet hian wasin, d. w. z. dagen van den doode.

Aan den jongeren broeder is het poto, bij overlijden van zijn ouderen broeder met diens weduwe te trouwen (Zie blz. 31).

Het is poto in het huis, waarin iemand overleden is, te blijven wonen, of zich in de onmiddelijke nabijheid daarvan te blijven ophouden. Het huis is poto (hoema poto), de grond is poto (rahe poto). Ten einde het herhaalde verhuizen, hetwelk bij elk sterfgeval zou moeten plaats hebben, te voorkomen, verwijdert men den zieke, wanneer het te voorzien is, dat zijn einde nabij is, naar eene afgelegene plek, opdat hij daar zijn laatsten adem zou kunnen uitblazen. Dit gebruik is wel een van de voornaamste oorzaken, dat de Alfoeren van Boeroe, in weerwil van alle door het bestuur aangewende pogingen om hen in geregelde kampong's te vereenigen, nog zoo verspreid zijn blijven wonen.

Het is poto van de nieuw geoogste rijst te verkoopen, alvorens het gemeenschappelijk offermaal heeft plaats gehad. Dit offermaal wordt na elken oogst door de fenna aangerigt, en alle leden der fenna zijn gehouden een klein gedeelte van de door hen geoogste rijst als bijdrage daartoe te leveren. Tot die offermalen worden ook de leden der naburige fenna's uitgenoodigd. Men noemt zulks het eten van de ziel van de rijst (dapsiak la ka hala 'smangin). Bij die gelegenheid wordt ook een klein gedeelte van de rijst afgezonderd en op eene afgelegene plaats aan de geesten ten offer gebragt. Wie omtrent dit poto onverschillig is, en van de nieuw geoogste rijst verkoopt, alvorens dit offermaal heeft plaats gehad, moet zulks zwaar boeten, want nooit meer zal hem een voordeelige oogst te beurt vallen. Nadat het offermaal is afgeloopen, is ook het poto van zelf opgeheven en mag iedereen van de door hem geoogste rijst verkoopen. Dit is ook met de hoton (Alfoersch feten) het geval.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Het koin is slechts een uitvloeisel van de vereering van de zielen der voorouders. Het vormde zich in de laagste phase van ontwikkeling der geestenvereering en onder den invloed van het toen reeds tot zijne volle ontwikkeling gekomen fetichisme, toen men, met de voorstelling van geesten en zielen, reeds van het bovenzinnelijke een begrip had gevormd; doch dat begrip nog niet die hoogte bereikt had, dat men dat bovenzinnelijke van het zinnelijk waarneembare geheel kon scheiden. Zoo waande men dan ook de zielen der voorouders op die plaatsen gebonden, die, bij het leven dier voorouders, het tooneel hunner werken en daden waren. Op die plaatsen moest men zich begeven, wilde men aan de zielen der voorouders offeren; op die plaatsen werden uitsluitend de bedehuisjes opgerigt. Die plaatsen waren dus uit den aard der zaak heilig, en alles, hetgeen zich daarop of daarin bevond, werd beschouwd als het bijzonder eigendom der zielen. Wilde men dus iets van die plaatsen wegnemen, men moest de zielen vooraf door een offer schadeloos stellen. Ook andere voorwerpen en zaken, welke met het leven der voorouders in eenige betrekking konden worden gebragt, werden in heilige vereering gehouden.

Nóg heden ten dage koestert de Alfoer omtrent het koin dezelfde begrippen. De voorwerpen of zaken of plaatsen, welke koin zijn, worden door de legende met de lotgevallen der voorouders in verband gebragt en de plaatsen, die koin zijn, worden nog als geliefkoosde verblijfplaatsen van de zielen der voorouders beschouwd (28). Een paar voorbeelden van koin zullen dit nader bevestigen.

In de foegmolin Waesama, op het grondgebied der fenna Rebot, in de nabijheid der rivier van Oki, bevindt zich een klein riviertje. Omtrent den oorsprong van dit riviertje deelt de legende mede, dat de stamvader van de fenna Rebot, op die plaats water uit eene kom drinkende, een weinig daarvan op den grond stortte en daaruit bedoeld riviertje ontstond. Dat riviertje is dan ook koin (heilig). De plaats is bijzonder rijk aan nipahboomen, doch het is koin (verboden), om de bladeren daarvan weg te halen, op straffe van met ziekten, vooral koortsen, te worden bezocht. Men kan echter door een klein offer te brengen die straf ontgaan. Wenscht dus de Alfoer nipahbladeren uit dat bosch te kappen, dan werpt hij vooraf eenige centen in het water, onder het uitspreken van het formulier: „Opokoe finai! asbanak lebena, aëgo behenoemoen", hetwelk woordelijk vertaald wil zeggen: „Mijn heer (mijn voorvader) hierin! wordt door mij ingeworpen dit geld, worden door mij weggenomen nipahbladeren."

Zoo is het ook, om nog een ander voorbeeld te geven, koin (verboden) oeha (*) te maken van de sagoe, afkomstig uit de doessoen Gaoela, gelegen aan de rivier van dien naam, zijnde een linker zijtak van de Waeapo (foegmolin Kajeli). Als reden waarom zulks koin is, werd mij het volgende mede-

(*) Oeha noemt men de sagoe in het een of ander blad gewikkeld en zoo boven het vuur geroosterd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
DEPARTEMEN PENDIDIKAN NASIONAL

gedeeld. Badjerlatoe, de stamvader van de fenna Waëhiri (foegmolin Kajeli) geraakte eens, op de jagt zijnde, in de bosschen verdwaald. Verscheidene dagen achtereen zwierf hij rond om een uitweg te zoeken, zonder er een te kunnen vinden. De honger begon hem vreesselijk te kwellen, want gedurende al dien tijd was hij zonder voedsel gebleven. Daar kwam hij eensklaps aan den zoom van een groot sagoebosch, de tegenwoordig zoogenoemde doessoen Gaoela. Vol vreugde velde hij onmiddellijk een boom, wikkelde een weinig van de geklopte sagoe in een blad en roosterde dat op het vuur. Plotseling echter barstte het blad, waarin de sagoe gewikkeld was, open, terwijl op hetzelfde oogenblik de voeten van Badjerlatoe hevig begonnen op te zwellen. Hij genas niet meer van deze ziekte en van daar dat het sedert koin is, van de sagoe, afkomstig uit die doessoen, oeha te bereiden en de Alfoer gelooft, dat iedereen die, in weerwil daarvan, zulks doet, gestraft zal worden met eene verdikking van de voeten, die den dood ten gevolge heeft. Nog eene menigte andere voorbeelden van koin zouden hier opgenoemd kunnen worden. Deze twee kunnen echter voldoende worden geacht, om ons met den aard en het wezen van het koin bekend te maken.

Schijnbaar met het koin verwant, doch in het wezen der zaak ten zeerste daarvan verschillend, is het sasi. Het sasi is eene godsdienstige handeling, waarbij men zijne grondbezittingen, doessoens, tuinen, enz., gedurende een bepaalden of onbepaalden tijd voor den mensch ontoegankelijk verklaart en aan het Opperwezen toewijdt. Het teeken van sasi bestaat gewoonlijk in eenige palmtakken op de meest zigtbare plaatsen aangebragt. Het sasi is in verscheidene gevallen verpligt gesteld. Zoo is het b. v. voor elkeen pligt, om vóór den oogst zijne tuinen, voor een' zekeren tijd, sasi te verklaren; zoo is het verder voor de gezamenlijke eigenaren van eene sagoedoessoen pligt om op die doessoen, alvorens daaruit sagoe te kloppen, voor eenen bepaalden tijd het sasi te leggen. Bij het in bezit nemen van woeste gronden, is het eveneens pligt, alvorens tot het ontginnen daarvan over te gaan, den grond voor eenen zekeren tijd sasi te verklaren. Hier vertoont zich het sasi van zijne meest karakteristieke zijde; niet zoo zeer door het feit van eerste ontginning verzekert men zich van het bezit van woeste gronden, maar zulks geschiedt reeds door het opleggen van het sasi. Immers de persoon, die het sasi heeft opgelegd, is alleen bij magte dat weder op te heffen.

Omtrent de beteekenis van het sasi ben ik niets met zekerheid te weten kunnen komen. Uit de omstandigheid echter, dat door het opleggen van het sasi op gronden, tuinen, doessoen's, enz., alle regten van den mensch daarop stilstaan en het Opperwezen als het ware als eigenaar daarvan optreedt, meen ik te kunnen afleiden, dat het sasi niets anders is als een huldeblijk aan het Opperwezen als Oppermagtig eigenaar van den grond. Nog meer waarschijnlijkheid krijgt dit vermoeden, wanneer men daarbij het hierboven vermelde feit

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

in aanmerking neemt, hoe het namelijk verpligtend is, om alvorens tot de ontginning van woeste gronden over te gaan, die voor een' zekeren tijd sasi te verklaren. Ik meen ook hierin eene erkenning te zien van het Opperwezen als oppermagtig eigenaar van den grond. Het is immers of men door deze handeling zich als het ware in de herinnering wil terug roepen, dat het regt, hetwelk men als lid der fenna op den grond kan uitoefenen, slechts een uitvloeisel is van een door de fenna zelf aan het Opperwezen ontleend regt m. a. w. dat het eigendomsregt der fenna op den grond geen souverein, maar slechts een gedelegeerd regt is. Zoo deze beschouwing werkelijk ten grondslag van het sasi heeft gelegen, zeker is het dan dat zulks in den loop der tijden grootendeels verloren gegaan is en het sasi langzamerhand geheel zijn oorspronkelijk karakter verloren heeft. Het sasi biedt, bij den buitengewonen eerbied, dien men daarvoor koestert, den Alfoer een uitstekend middel aan om zijne aanplantingen, tuinen, doessoen's, enz., tegen berooving te beveiligen en is dit wel geheel het hoofddoel geworden, waarom men zoo dikwijls daarop het sasi legt.

d. SANANE.

Onder den collectieven naam van Sanane verstaat men geesten, die in bepaalde bergen, riviermondingen, rotsen enz. hun verblijf houden. Deze geesten hebben de eigenschap, om, daartoe opgeroepen, in bepaalde personen, welke met hen in eene bijzondere betrekking staan, op te stijgen en die personen alsdan de gave der prophetie, der geneeskunde en dergelijke meer mede te deelen. Deze geestenbezwering heeft aldus plaats.

De geestenziener laat voor zich eenig wierook of welriekende damar ontbranden, terwijl hij in eene hurkende houding zich op den grond nederzet. Onder het slaan der tifa's, roepen nu de omstanders de Sanane, welke men verlangt, bij name aan en verzoeken haar, met allerhande vleijende bewoordingen, toch in dien persoon te willen stijgen. Na eenigen tijd, hetgeen van de meerdere of mindere goedwilligheid van den geest afhangt, beginnen de voeten en de handen en daarna het geheele ligchaam van den geestenziener in eene sterk zenuwachtig trillende beweging te geraken, terwijl hij allerhande onverstaanbare woorden op eene zangerige wijze prevelt. Dit is het teeken van de nadering van den geest. Al sneller en sneller en luidruchtiger wordt nu het slaan op de tifa's. Plotseling springt de geestenziener, welke gedurende al dien tijd in dezelfde hurkende houding en met de handen het gelaat bedekkend, op den grond is blijven zitten, overeind en begint op de maat der muziek in het rond te springen en te dansen. Dit is het bewijs, dat de geest zich van zijn medium heeft meester gemaakt. Het is een verschrikkelijk gezigt den geestenziener alsdan met loshangende haren en verwrongen gelaats-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

trekken in vervoering in het rond te zien springen, totdat hij bewusteloos op den grond nedervalt. Alsdan is de gemeenschap met de Sanane daargesteld. Nadat de geestenziener weder van zijnen bewusteloozen toestand bijgekomen is, kunnen de vragen, welke men aan de Sanane wenscht te doen, worden voorgelegd. Men moet echter vooraf den geest gunstig stemmen en worden tot dat einde aan den geestenbezweerder sirih en pinang aangeboden. Hij is het echter nu niet meer, die een en ander gebruikt, maar het is de Sanane, welke zulks doet; het is de Sanane, die eet, het is de Sanane, die spreekt en verder alles doet, doch zich daartoe van de organen van den geestenbezweerder bedient. De hier beschrevene geestenbezwering heet émkehal; de geestenbezweerders heeten ëswohi. Dikwijls gebeurt het dat niet één, maar twee, drie, ja zelfs meer Sanane's worden opgeroepen, immers des te zekerder is men dan van de uitkomst. Het hierboven beschreven proces herhaalt zich evenzoo vele malen als er geesten worden opgeroepen. Elke nieuwe geest, die opstijgt, doet zich aan eene andere zangwijze kennen. Heeft men niets meer van de geesten te vragen, dan verzoekt men deze met even zoovele beleefde woorden, om weder weg te gaan. De geestenziener geraakt na een poosje weder in stuiptrekkende bewegingen en valt weder in zwijm. Dit is het bewijs, dat de Sanane het ligchaam verlaten heeft. Na eenige oogenblikken komt de geestenziener weder bij en wordt door belanghebbenden met eenig lijnwaad voor zijne moeite beloond (29).

De geneeskunde of liever ziektebezwering staat met het voorgaande in een naauw verband. De zieke wordt voor den geestenziener gebragt en dezen alsdan gevraagd naar den aard en de oorzaak van de ziekte en naar de middelen, welke ter herstelling moeten worden aangewend.

e. BIJGELOOVIGHEDEN VAN VERSCHILLENDEN AARD.

De Alfoer gelooft aan eene menigte booze geesten, wier invloed hij tracht te keeren door het dragen van talisman's, siwi geheeten, meestal bestaande uit de wortels van bepaalde planten, of door zich het ligchaam met olie te besmeren. Deze olie, niwae penimoel geheeten, is eenvoudig klapperolie. Zij moet echter, om de vereischte werking tegen de booze geesten te kunnen uitoefenen, door jonge ongehuwde meisjes vervaardigd en gedurende een zekeren tijd in een fleschje in de hoema koin opgehangen zijn.

Onder deze booze geesten bekleeden moeli en kesan eene voorname plaats. Wat eigenlijk moeli en kesan zijn, ben ik niet met zekerheid te weten kunnen komen. Eene definitie daarvan werd mij niet gegeven, hetgeen ook wel moeijelijk verwacht kan worden. Zooveel meen ik uit de mij daaromtrent gedane mededeelingen te kunnen opmaken, dat de moeli en kesan booze geesten zijn, waarvan de mensch zich bedienen kan, ten einde anderen ongeluk-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ken, voornamelijk ziekten, te bezorgen. Elkeen heeft zijn moeli of kesan; de mannen hebben een moeli, de vrouwen een kesan. Het komt er slechts op aan te weten, op hoedanige wijze men er zich van bedienen moet. Hoe het echter in den godsdienst van den Alfoer en volgens de leer van Nabiata verboden is van moeli en kesan gebruik te maken, hebben wij hierboven reeds gezien. In het algemeen gelooft de Alfoer, dat elke ziekte en de meeste sterfgevallen veroorzaakt worden door de werking van moeli of kesan. Bij elk sterfgeval moet dan ook worden onderzocht of de overledene een natuurlijken dood gestorven is, dan wel of de dood een gevolg is geweest van de werking van moeli of kesan. Hoedanig dat onderzoek verrigt wordt, zullen wij hier beneden bij de behandeling van de wijze van begrafenis zien. Ook op de andere Molukksche eilanden is het bijgeloof algemeen, dat vele ziekten en ook dikwijls de dood het gevolg zijn van de werking van booze geesten (Cfr. Bijdragen v. h. Kon. Inst., 3de volgreeks, Dl. III, blz. 160).

Nog een paar andere booze geesten, tegen wier invloed men ten zeerste beducht is, zijn de skikit en gasit. Ook deze worden door den mensch gebezigd ten einde anderen menschen ziekten, of andere ongelukken te bezorgen. Niet iedereen echter verstaat de kunst om van skikit of gasit gebruik te maken; slechts weinigen zijn in de mysteriën daarvan ingewijd. Overigens ben ik omtrent deze beide booze geesten slechts dit te weten kunnen komen, dat zij bij voorkeur zich in de gedaante van den boomkikvorsch vertoonen. Is b. v. iemand ziek en hoort men in zijne nabijheid het gekwaak van den boomkikvorsch, dan kan men er vast van overtuigd zijn, dat een skikit of gasit de ziekte veroorzaakt heeft. Wij zullen hierbeneden zien, hoe bij de begrafenis ook onderzocht wordt, of de dood een gevolg is geweest van de werking van skikit of gasit. Het geloof in de skikit en gasit schijnt alleen bij de Alfoeren van de Noorder-regentschappen te bestaan.

Wij hebben hierboven gezien, hoe de Alfoer zijne tuinen, doessoen's, enz., weet te beschermen door daarop het sasi te leggen en hoe deze handeling, welke oorspronkelijk wel een dieperen zin en beteekenis zal gehad hebben, langzamerhand geheel ontaard is in een middel om eigendommen tegen berooving te beveiligen. Een ander, zeker meer oorspronkelijk, hoewel minder vermogend, middel om zulks te doen, biedt het kanwakit aan. Het kanwakit komt geheel overeen met wat men in het Maleisch der Molukken mata-kao pleegt te noemen. Het komt bij den Alfoer van Boeroe in de hoofdzaak hierop neêr, dat men aan het te beschermen voorwerp een uit gaba-gaba of hout gesneden beeld van het een of ander dier, meestal van den krokodil ophangt en onder bepaalde ceremonien de bezwering uitspreekt, dat hij, die zich verstout dat voorwerp aan te raken, door een krokodil verslonden zal worden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

f. BEGRAFENIS.

Is er iemand overleden, dan moet, alvorens tot de begrafenis over te gaan, onderzocht worden aan wien zulks geweten moet worden. Immers, behalve dat Opo Geba Snoelat den mensch kan doen sterven, kan de dood ook veroorzaakt worden door de werking van booze geesten, van moeli of kesan, van skikit of gasit. Dit onderzoek heeft op de volgende wijze plaats.

Onmiddellijk nadat iemand gestorven is, wordt het lijk gewasschen, in lijnwaad gewikkeld en in een bak geplaatst, sisan geheeten, van boomschors vervaardigd. Onderwijl is er een paal in den grond gestoken van den matkoefoet-boom (mal. kajoe-radja). Vier mannen nemen nu den bak op en gaan daarmede tegenover den paal staan, op een afstand van drie of vier passen daarvan verwijderd. Deze dragers moeten echter vooraf een eed afleggen om zich onder de handeling geheel lijdelijk te gedragen en niets te doen, waardoor het lijk of de sisan in beweging zou kunnen geraken. Een vijfde persoon, welke de bezwering doen moet, gaat nu naast het lijk staan en spreekt het volgende formulier uit: „Eh, Opo Nabiata! iko mahi dohina, kere dohina, loa saksi fili gebaro 'mtoewan doetoeoek mili-mili. Opo ina! Opo ama! iko mahi dohina, kimtoeoek mili-mili!", welk formulier vertaald aldus luidt: „O, Opo Nabiata! kom hier, sta hier (en) wees getuige over onze voorouders, dat door hen worde geantwoord naar waarheid. Gij (geesten der) voorouders! komt hier en worde door u geantwoord naar waarheid." Hierop het lijk met een stok, eveneens van den matkoefoet-boom, slaande, roept de persoon, welke de bezwering verrigt, uit: „Kae mata na! komata toeha ĕspanin fi retena, kotoeoek mili-mili," d.w.z. „Gij doode! zijt gij gestorven aan eene ziekte van boven, antwoord naar waarheid!" Blijft, zooals meestal het geval is, de sisan in rust, dan is zulks een bewijs, dat de dood niet het gevolg is van eene gewone ziekte en moet dus het onderzoek worden voortgezet. Terwijl wederom op het lijk geslagen wordt, wordt er gevraagd: „Kae mata na! komata toeha moeli, kotoeoek mili-mili!" dat vertaald wil zeggen: „Gij doode! zijt gij gestroven ten gevolge van de werking van moeli, antwoord naar waarheid." Blijft de sisan wederom in rust, dan herhaalt zich dezelfde ceremonie en wordt achtereenvolgens gevraagd of dan kesan of skikit of gasit den dood heeft veroorzaakt. Wanneer echter de persoon werkelijk overleden is ten gevolge van de werking van moeli, dan zal de sisan van zelf in beweging moeten geraken en de dragers voortslepende, tegen den paal stooten. Gewoonlijk wordt dezelfde vraag nogmaals en nogmaals herhaald, om des te meer zekerheid te erlangen. Heeft de sisan op deze herhaalde vragen telkens tegen den paal gestooten, dan is het boven allen twijfel verheven, dat eene moeli den dood heeft veroorzaakt. Alsdan moet er nog worden onderzocht wiens moeli zulks heeft gedaan. Dit onderzoek wordt op dezelfde wijze verrigt. Eerst wordt er gevraagd tot welke foegmolin die persoon be-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

hoort, dan tot welke fenna, vervolgens tot welke hoemalolin. Is men zoover gekomen, dan worden van die hoemalolin al de bewoners een voor een opgenoemd, totdat de sisan, door tegen den paal te stooten, den waren persoon heeft aangewezen. Deze bezwering heet Oifatan of Pahafatan en wordt bij elk sterfgeval uitgevoerd, alleen bij dat van kleine kinderen uitgezonderd (30).

Hij, die door het oifatan of pahafatan aangewezen is als de persoon, wiens moeli of kesan of skikit of gasit den dood heeft veroorzaakt, is verpligt aan de naaste bloedverwanten van den overledene eene schadevergoeding uit te keeren. Deze schadevergoeding, ĕtnofo geheeten, wordt op eene eigenaardige wijze bepaald; het hoofd wordt berekend tegen een grooten schotel, de beide armen tegen twee bijlen, de beide beenen tegen twee speren, de ruggegraat tegen een zwaard en de ribben ieder tegen een stuk wit linnen ter lengte van één vadem.

Na het oifatan of pahafatan gaat men tot de begrafenis over. Deze geschiedt zonder eenige plegtigheid. Het lijk wordt gewoonlijk in een weinig diepen kuil bijgezet. Bij enkele stammen heerscht de gewoonte om het lijk niet te begraven, maar wordt het op een stellaadje op eene afgelegene plaats in het bosch geplaatst. Op het graf wordt gewoonlijk een stok, met een doek daaraan gebonden, geplant.

III.

KLEEDING EN WAPENEN,

WONINGEN, WOONPLAATSEN EN HUISRAAD,

LEVENSWIJZE, SPIJS EN DRANK.

Bij de mannen bestaat de dagelijksche kleeding uit een kort baadje zonder mouwen, van boomschors vervaardigd, laboene-'sporot (31), en verder uit een langen, smallen gordel van geklopte boomschors, dien zij om de heupen winden en tusschen de beenen doorhalen en van voren met eene korte slip laten neerhangen, kamarot. Op het hoofd dragen zij een van tikar-blad vervaardigd versiersel, lastare-naha-l'oemoen (32).

Deze wijze van kleeding begint echter bij de strand-Alfoeren hoe langer hoe meer in onbruik te geraken. In den regel gaan de mannen nu gekleed in een korte broek, kata 'mkasar (33), terwijl het bovenlijf geheel ontbloot blijft; alleen bij feestelijke gelegenheden, trekken zij daarbij een kort katoenen baadje, laboene, aan, terwijl de lange haren in een hoofddoek, lastare, zamengebonden

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

worden. De hoofden dragen eene lange broek, kata-fit-remat (34) en een tot onder de kniën afhangende kabaja, kabaja-remat, waaronder veelal nog een borstrok.

Bij de vrouwen bestaat de dagelijksche kleeding eenvoudig uit een sarong, welke onder de armen wordt opgebonden, wagoene. Bij feestelijke gelegenheden dragen zij daarbij nog een lang katoenen baadje, laboene-remat, of eene lange kabaja. Kinderen loopen tot hun tiende of elfde jaar geheel naakt.

Bij mannen zoowel als vrouwen is het dragen van ringen om de polsen gebruikelijk, galan of orane, van één tot zes en meer. Deze ringen zijn in den regel van dik koperdraad vervaardigd of ook van schelpen en koralen. Om den bovenarm dragen de mannen nog banden van gevlochten rotan, sena of rata. De vrouwen hebben gewoonlijk het haar in een wrong, waarin haarspelden van hout, koper of zilver steken. Het dragen van oorringen, van schelpen of koperdraad vervaardigd, kapihi-lingan (35), is bij verscheidene vrouwen gebruikelijk.

De Alfoer is in den regel gewapend met een ruim één vadem langen en drie of vier duim dikken stok, gewoonlijk van ijzerhout vervaardigd, kambebat of bobot, die tot slaan dient en tevens om slagen af te weren, en die hij met groote behendigheid weet te gebruiken. Verder heeft hij de tenan, zijnde eenvoudig een anderhalf vadem lang, scherp gepunt bamboesriet, van de soort, die in het Maleisch boeloe-toei (bambusa longinodis) heet, en welke tot steken dient, en de kafratan, die uit een ruim één vadem lang stuk ijzerhout bestaat, aan welks uiteinde een, één of twee voeten lang, scherp gepunt stuk bamboe is vastgemaakt, en welke tot werpen dient. Meer algemeen wordt echter in de laatste tijden het gebruik van ijzeren speren (ehnero). Als wapens dienen verder langere of kortere hakmessen, katoewen, en eene soort van zwaarden, kehet, waarbij een houten schild, salawako, wordt gebruikt. Het gebruik van geweren, senapan, wordt hoe langer hoe algemeener en verschillende stammen, vooral die langs de Noord-kust, weten reeds zeer wel daarmede om te gaan.

De Alfoeren wonen niet in geregelde kampongs; de huizen staan in de bosschen heinde en verre verspreid, dikwijls op twee palen afstands en meer van elkander verwijderd. Op enkele plaatsen treft men echter gehuchten aan van vier, vijf of meer huizen, welke echter in niet de minste orde en dan nog op vrij aanmerkelijke afstanden van elkander verwijderd staan. Zulk een gehucht heet hoemalolin (36) en is in den regel in de nabijheid der stranden gelegen (37).

De huizen dienen tot verblijfplaats van eene geheele familie, die dikwijls uit twee, drie of vier gezinnen bestaat. De huizen worden onmiddellijk op den grond gebouwd. De omwandingen, die in den regel zeer laag zijn, worden

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gewoonlijk van ineengenaaide nipahbladeren, of wel van boomschors gemaakt, ook wel, doch zeer zelden, van gaba-gaba (d. i. de bladsteel van den sagoe-palm). Vensters of iets van dien aard treft men er niet aan. Door een paar deuren ontvangt men licht en lucht en moet ook de rook zich een uitweg banen. De inwendige inrigting der huizen is zeer eenvoudig; zij bestaan eigenlijk uit een enkel groot vertrek, waar men langs de kanten even zoo vele kleine vertrekjes afgeschoten heeft, als er huisgezinnen aanwezig zijn. Vermeerdert het aantal huisgezinnen, doordat b. v. een der mannelijke leden van de familie in het huwelijk treedt, dan wordt er een nieuw vertrekje afgeschoten. Ook de ongehuwde, doch volwassene vrouwelijke leden der familie, hebben gezamenlijk zulk een vertrekje. De beschotten van deze vertrekjes bestaan uit nipahbladeren; dikwijls bezigt men eenvoudig gordijnen van grof katoen of van kadoet (eene soort stroomatten), om de kamers af te scheiden. De in het midden van de woning overblijvende ruimte dient tot slaapplaats van de kinderen en ook van de ongehuwde mannelijke leden der familie, en ook tot gemeenschappelijke kookplaats. Slechts zelden, en dan ook alleen bij de hoofden, vindt men een afzonderlijk afdakje voor keuken.

Het huisraad, hoemafein, is zeer eenvoudig en bestaat uit een rustbank van bamboe, met eene mat en eenige kussens, met drooge boombladeren gevuld. Dikwijls treft men deze laatsten in het geheel niet aan en worden eenige blokken hout, waarvan de randen eenigszins afgerond zijn, bij wijze van hoofdkussens gebruikt. Het verdere huisraad bestaat in eenige aarden potten en pannen, eene menigte borden, schotels, kommen van grof aardewerk, eenige bamboezen om water in te bewaren, een rijstblok met stampers, eenige manden tot het bewaren van rijst, djagoeng of andere levensbenoodigheden en een paar doozen of kisten om kleedingstukken in te bewaren. Bij de min gegoeden treft men dit alles niet aan en dienen vaak bamboezen tot het koken van eten.

De levenswijze is zeer primitief. De dagelijksche verrigtingen van den man bestaan, naar gelang van de omstandigheden, in het bearbeiden zijner djagoeng-, padi- of hotonvelden, in het planten van aardvruchten, suikerriet of tabak, het jagen, het sagoëkloppen, het tappen van sagoeweer, het verzamelen van dammar, enz., waarbij hij gewoonlijk door de jongens wordt bijgestaan. De vrouw is met de huishoudelijke werkzaamheden belast, als het waterhalen, het koken, het spinnen en weven, het vlechten van matten en dergelijke. In het werk wordt zij gewoonlijk door de meisjes bijgestaan.

In de regentschappen, waar overvloedige sagoebosschen worden aangetroffen, als in die van Kajeli, Lisella, Loemaete, Waësama, bestaat het hoofdvoedsel van de bevolking uit sagoe. Men gebruikt de sagoe als papeda, door de sagoe eenvoudig in kokend water tot een pap toe te bereiden, of als oeha, door de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

sagoe in bladeren gewikkeld op het vuur te roosten. De op deze wijze toebereide sagoe is ook de gewone leerkost op reis. In de overige regentschappen, waar geene of slechts weinige sagoebosschen worden aangetroffen, bestaat het hoofdvoedsel uit verscheidene soorten van aardvruchten, als batata, kembili, keladi, enz.. Deze aardvruchten worden, na geschild te zijn, in pisangbladeren gewikkeld en met een hoop steenen, welke van te voren gegloeid zijn, bedekt. Na een klein tijdsverloop worden deze steenen verwijderd en zijn de vruchten geschikt om te worden genuttigd. Ook vleesch wordt op deze wijze dikwijls klaar gemaakt. Rijst wordt slechts bij bijzondere gelegenheden gebruikt, evenzoo de hoton, eene soort van gierst. Het gebruik van dierlijk voedsel is niet algemeen. Varkensvleesch wordt slechts bij feestelijke gelegenheden gegeten. Op herten wordt veel jagt gemaakt, doch van het vleesch wordt dinding toebereid, die aan de handelaren wordt verkocht. Veelvuldig wordt echter gebruik gemaakt van het vleesch van den Koesoe (cuscus sp.). Het gebruik van zout is verre van algemeen en de in de binnenlanden gevestigde stammen zijn van het gebruik hiervan dikwijls ten eenenmale verstoken. De gewone drank is water of sagoeweer. Van arak of andere spiritualiën wordt bij feestelijke gelegenheden gebruik gemaakt, dikwijls op eene onmatige wijze.

Bij groote schaarschte van levensmiddelen, welke bijna geregeld in elken oostmoesson in de regentschappen, waar geene sagoebosschen worden aangetroffen, plaats vindt, voedt men zich bijna uitsluitend met pisang, suikerriet, pepaja (carica papaja), welke anders slechts tot versnapering dienen, of maakt men gebruik van wilde wortels en boombladeren (38).

Het kaauwen van pinang is zoowel bij mannen als vrouwen gebruikelijk. Eveneens bij de mannen het rooken van tabak, tot dat einde in arengbladeren gerold. Het aanbieden van den pinang is, even zooals elders in den Archipel, een bewijs van welwillendheid en beleefdheid.

IV.

MIDDELEN VAN BESTAAN.

LANDBOUW EN NIJVERHEID.

In den landbouw vindt de Alfoer voornamelijk een middel van bestaan. De landbouw bestaat in de eerste plaats in de teelt van voedingsmiddelen, als rijst, vooral in de foegmolin 's Kajeli, Leiliali, Tagalisa en Lisella (39); hoton, eene soort gierst, in de foegmolin 's Togi, Massarete en bij de berg-Alfoeren van Lisella; aardvruchten, voornamelijk batata's, ook katela of oebi djawa geheeten, kembili en keladi, het Javaansche tales; in Massarete bestaat ook de teelt van aardappelen, hoewel niet algemeen (40). Van vruchtboomen wor-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

den door den Alfoer voornamelijk aangeplant de pisang en de popaja. Suikerriet wordt ook veelvuldig verbouwd. Een kultuur, die voornamelijk door de Alfoeren van Massarete en Kajeli met voorliefde behandeld wordt, is die van tabak. De tabak van Boeroe is van uitmuntende hoedanigheid en op Amboina zeer gezocht. De productie is echter nog zeer gering en beweegt zich slechts tusschen een cijfer van 5000 à 6000 oude ponden.

De landbouw staat bij den Alfoer nog op een zeer lagen trap, ja, men kan zich bezwaarlijk eene ruwer begin daarvan voorstellen. Het kreupelhout en struikgewas wordt weggekapt en na een geruimen tijd gelegen te hebben, verbrand; de grond wordt daarop met een patjol (velen bezitten zelfs dit werktuig niet en gebruiken dan in plaats daarvan eene smalle houten schop) een weinig omgespit en omgewerkt, en wordt dan reeds voor de beplanting geschikt geacht. De tuinen (hawa) zijn veelal in de onmiddellijke nabijheid der huizen gelegen. Is dit niet het geval, dan bouwt de Alfoer zich een eenvoudig hutje (paparisan) in zijn tuin, waar hij, zoolang het gewas te velde staat, verblijft. Dit is zeer noodzakelijk om de aanplanting te bewaken tegen de wilde varkens en herten. Een nieuw ontgonnen veld wordt gewoonlijk drie of vier achtereenvolgende jaren gebruikt. Op het einde van dezen tijd kiest men een nieuw terrein tot ontginning en laat het oude gedurende een tweetal jaren of liever saisoenen braak liggen. (Braak liggende gronden = wasi). Omtrent de uitkomsten van den landbouw bij den Alfoer zijn reeds door den Heer Willer in zijn bekend werk wetenswaardige bijzonderheden medegedeeld, waarheen ik den lezer verwijs. De veeteelt bij den Alfoer bepaalt zich tot het aanfokken van varkens.

Een ander middel van bestaan is de jagt op herten en wilde zwijnen, waarvan het vleesch in dunne lappen wordt gesneden, en, met zout ingewreven en gedroogd, als dinding in den handel komt. De Alfoer verkoopt de dinding bij eikor's, dat is het vleesch van een geheel beest behalve den gewonen afval en gewoonlijk uit dertien groote en kleine lappen bestaande. Vooral de Alfoeren van de regentschappen Leiliali, Lisella en Tagalisa en ook die van Togi maken veel werk van de jagt en het bereiden van dinding. De jagt is eene soort van drijfjagt met honden en waarbij de jagers met speren gewapend zijn. Tegenwoordig bedient men zich echter vrij algemeen, althans aan de Noordkust, van geweren. Men vangt de herten ook wel met strikken of door middel van randjoe's, scherp gepunte stukken niboeng, welke met eene helling van 30 à 35 graden in den grond gestoken worden.

Hoewel de zeeën, welke het eiland Boeroe omringen, buitengewoon rijk zijn aan vischen, maakt de Alfoer volstrekt geen werk van de visscherij. De reden hiervan moet wel gezocht worden in den buitengewonen afkeer en de vrees, welke de Alfoer in den regel voor de zee heeft. Zelden of nooit zullen zij in eene praauw gaan zitten, ja velen zijn er zelfs in het geheel niet toe te bewegen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Het verzamelen van damar biedt aan de Alfoeren van de verschillende regentschappen, vooral die van Lisella, Waesama, Loemaëte en Leiliali, een ruim middel van bestaan. Door het maken van insnijdingen in den bast, vloeit de hars uit den boom, om, na een poosje in de lucht te zijn geweest, te verharden. Hoe gemakkelijk dus de damar op zich zelve van den boom te verkrijgen is, wordt het verzamelen daarvan zeer bemoeijelijkt doordat de damarboomen in den regel diep landwaarts in gelegen zijn en het transport naar het strand niet gemakkelijk is. Daar waar rivieren worden aangetroffen, maakt men voor den afvoer van vlotten gebruik.

In de foegmolin's Kajeli en Waesama, waar talrijke sagoebosschen worden aangetroffen, voorzien vele Alfoeren zich in hunne behoeften door sagoe te kloppen en te verkoopen. Op hoedanige wijze dit kloppen geschiedt, is reeds herhaaldelijk beschreven.

De tuinbouw, benevens de jagt, het verzamelen van damar en het kloppen van sagoe, welke laatste drie verrigtingen de Alfoer onder den algemeenen naam ŝmentjari zamenvat, geschieden uitsluitend door mannen. De tijd, die aan de vrouwen van hare huishoudelijke bezigheden overblijft, wordt door haar voornamelijk besteed met het weven van lijnwaad. Het lijnwaad (aloen) vervaardigt men van de uiterst jonge, nog gesloten bladeren van eene soort van wilden pinangboom, ĕslait geheeten. De bladeren worden met een mes geschrapt, ten einde daardoor van de vleeschdeelen te worden ontdaan, in reepjes gescheurd en na in verschillende kleurstoffen, vooral roode, zwarte en geele, te zijn gedompeld, in de zon te droogen gelegd. De kleurstoffen worden van boomschors verkregen. Zoo bezigt men o. a. voor zwarte kleurstof de bast van den mange-mangeboom (rizophora sp). Het weefstoestel (aloen-fein) is nog zeer primitief en bestaat uit de saete, zijnde een in twee gelijke helften gespleten stuk hout, en de boeroen, een stuk hout of bamboe, tusschen welke twee de kettingdraden of de schering wordt opgespannen; twee dunne stukjes hout, lolin en lolana, voor het verdeelen van den ketting; de sekan of het werktuig voor het inslaan (de steekspoel) en den toestel om de inslagdraden aan te drijven, die den vorm heeft van een zwaard en daarnaar ook kehet kaoe of houten zwaard wordt genoemd. Alvorens de kettingdraden tusschen de saete en de boeroen op te spannen, worden zij gelijkelijk op de lengte, die het te weven lijnwaad verkrijgen moet (in den regel van ruim vier Amsterdamsche ellen), afgesneden en de beide uiteinden van elk dier draden met elkaar verbonden. De draden worden dan naast elkander gerangschikt, tusschen de twee deelen, waaruit de saete bestaat, vastgeklemd en om de boeroen heen gebragt (42). De boeroen wordt nu aan twee in den grond geplante stijlen vastgehecht, terwijl de uiteinden van de saete door middel van een paar koorden aan een stuk hout, in den vorm van een juk, sarboko geheeten, worden bevestigd, waartegen de weefster met den rug aanleunt ten einde de schering daardoor gespannen te houden. Naar-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

mate het weven vordert, wordt het afgeweven gedeelte telkens tusschen de twee deelen van de saete doorgehaald en vastgeklemd, zoodat de weefster het in hare magt heeft om de plaats, waar het reeds afgeweven doek begint, onder haar onmiddellijk bereik te houden, en de ketting langzamerhand over hare geheele lengte van inslagdraden wordt voorzien. Uit hetgeen hier omtrent het weeftoestel is opgemerkt, blijkt hoe gebrekkig de inrigting daarvan is. Het weven gaat dan ook uiterst langzaam. Voor een gewoon stuk lijnwaad, van eene breedte van ruim eene Amsterdamsche el en eene lengte van vier ellen, besteedt men een tiental dagen. Het lijnwaad is grof, doch zeer duurzaam en sterk. In den laatsten tijd gaat de weverij, bij den grooten invoer van Europeesch lijnwaad, zeer achteruit.

Een andere tak van nijverheid, welke ook door de vrouwen, hoewel minder algemeen, wordt uitgeoefend, is het weven van kadoet (stroolappen) en het vlechten van matten, als ook het spinnen. Tot dit laatste bezigt men de vezels uit de bladeren van den wilden ananas of uit den bast van den ganemoe (gnetum gnemon). Het toestel om te spinnen, tolon geheeten, is zeer eenvoudig en bestaat uit een halven bol of liever uit een bolvormig segment, van zwaar hout, meestal ijzerhout, vervaardigd. Loodregt op het middelpunt van het platte vlak van dit segment is een houten steel ter lengte van een paar palmen bevestigd, aan het uiteinde van een haak voorzien. Men draait alvorens van de te spinnen vezelen een eind garen tusschen duim en de beide voorvingers en bevestigt dit nu aan het haakje van den steel van den tolon. Door nu dezen steel snel tusschen de palmen van beide handen te rollen, deelt men aan het bolvormig segment eene draaijende beweging mede, zoodat dit, hoe gebrekkig dan ook, het rad van het spinnewiel vervangt en men beginnen kan met de vezelen af te spinnen, zoolang totdat de beweging eenigszins begint te verflaauwen, wanneer hetzelfde proces zich weder herhaalt.

Over den handel bij den Alfoer moeten wij ten slotte nog met enkele woorden spreken. Deze handel wordt voornamelijk gedreven met burgers van Amboina en is in den volsten zin des woords nog een ruilhandel. Geld is bij de Alfoeren niet gangbaar; alleen twee-en-een- halven- gulden- stukken worden nu en dan in ontvangst genomen, daar men deze wel als sieraden bezigt. De voornaamste producten van invoer zijn lijnwaden, potten en pannen, borden, schotels en kommen van grof aardewerk, geweren, kruit en lood, messen en dergelijke. Uitgevoerd worden tabak, rijst, hoton, damar, aardappelen en nu en dan ook varkens. De Alfoer is bijzonder kooplustig en gaat bij het handelen met de grootste onnadenkendheid te werk. De producten van jaren'arbeids worden dikwijls in weinig tijds verruild tegen de waren, welke door de handelaren worden aangevoerd en welke deze, speculerende op den kooplustigen geest van den Alfoer en op diens kortzigtigheid, tegen niet zeer billijke prijzen van de hand zetten. Vooral op het bezit van lijnwaden en aardewerk is de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Alfoer bijzonder gesteld en men staat dikwijls verbaasd over de groote hoeveelheid stukken wit goed en chitsen en de massa borden, schotels en kommen, welke de Alfoer in zijn bezit heeft, zonder er het minste gebruik van te maken, doch die in zijne oogen het bewijs uitmaken van grooten rijkdom. De handel wordt alleen langs de kust gedreven en de handelaren begeven zich nooit in het binnenland. Er zijn langs de kusten bepaalde marktplaatsen, welke de handelaren gewoonlijk aandoen en waar zij dan geruimen tijd tot het drijven van hunnen handel verblijven. Deze marktplaatsen heeten wanangan's, welk woord letterlijk riviermonding beteekent. Voor verdere bijzonderheden betreffende den handel bij den Alfoer verwijs ik naar het bekende werk van den heer Willer.

V.

MUZIEK EN ZANG.

VOLKSVERMAKEN.

De Alfoer is een minnaar van muziek en zang. De gewone muziekinstrumenten zijn de toeba en de rabana, twee onderscheidene soorten van trommen uit een uitgehold stuk hout vervaardigd en met hertenvel bespannen. De toeba is ruim één voet lang en heeft eene middellijn van een half voet; de rabana, die van vreemde herkomst is, is plat en heeft een diameter van bijna één voet. Beide instrumenten worden onder den linkerarm gehouden en met de regterhand bespeeld, terwijl door met de linkerhand op het tromvel te drukken de klank gemoduleerd wordt. Van vreemden oorsprong zijn de gong's, groote metalen bekkens, die met een stuk hout, met linnen omwonden, worden aangeslagen, en de tataboewan's. De tataboewan bestaat uit een langwerpig vierkanten bak, waarin, in twee rijen, tien of twaalf metalen bekkens op twee slap gespannen koorden geplaatst zijn. Twee houten stokken, waarvan een der einden met katoen omwonden is, dienen om daarmede den aanslag te doen. Het geheel komt dus overeen met de bonang of kråmå der Javanen.

Bij geene andere gelegenheden dan bij feesten wordt er gemeenschappelijk gezongen. De gemeenschappelijke zang, inafoeka geheeten, is een beurtzang, die door mannen en vrouwen uitgevoerd wordt en door het slaan op de toeba en de rabana begeleid wordt. De mannen zijn daarbij tegenover de vrouwen op den grond gezeten. Een der mannen, bij beurten naar verkiezing, is telkens voorzanger en hetgeen hij zingt, wordt door de vrouwen in koor herhaald of beantwoord. Er bestaan twee soorten van inafoeka, n. l. de inafoeka leon (leon = vlakte) en de inafoeka kakoe (kakoe = berg). Het onderscheid tusschen die twee bestaat alleen in de melodie en in de wijze waarop daarbij op de toeba en de rabana wordt geslagen (43). De woorden van de inafoeka zijn zeer on-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

beduidend en hebben meestal zin noch zamenhang. Dikwijls worden echter de woorden geïmproviseerd en hebben de zangers dan gelegenheid om elkander te hekelen of om hunne geestigheden ten koste van den een of ander te berde te brengen. Bij de Mohammedanen te Kajeli is de inafoeka geheel in onbruik geraakt en is het zingen van maleische pantoen's in de plaats gekomen, hetgeen wel te bejammeren is, daar die pantoen's niet altijd even kiesch zijn, terwijl de inafoeka daarentegen geheel onschuldig is (44).

Wat de spel'en betreft, noemen wij in de eerste plaats de lego, ook wel oekin of saba geheeten (45). De lego is eene soort van dans, die door mannen alleen uitgevoerd wordt. De dansers vormen een kring en bewegen zich, op de maat der muziek, langzaam en met kleine pasjes, steeds met den regtervoet vooruit en met dezen een weinig stampende, naar het midden van den kring, om na een drietal stapjes in die rigting te hebben afgelegd, zich op dezelfde wijze achteruit te bewegen. Naarmate de dans vordert, worden deze bewegingen sneller. Bij dezen dans wordt tevens gezongen, waarbij een der dansers voorzanger is en de anderen het gezongene in koor herhalen. Door de toeba wordt dit gezang begeleid. De woorden van de liederen, welke bij de lego worden gezongen, hebben meestal op de oude geschiedenis of op de oude legenden van het volk betrekking. Ik heb er wel gehoord, welke op de gebeurtenissen van 1657 zinspelen. De lego heb ik nooit bij de Alfoeren zelven zien uitvoeren; wel eens bij de Mohammedanen te Kajeli. Vroeger werd de lego gewoonlijk bij besnijdenissen uitgevoerd. Tegenwoordig geraakt dit spel ook al meer en meer in onbruik.

Van vreemden oorsprong, doch bij de bevolking zeer geliefd, is het menari, eene soort van dans, die door vrouwen en mannen wordt uitgevoerd op de muziek van de tataboewan, toeba's en gong's. Zij bestaat hoofdzakelijk in eenige, meer kunstmatige dan bevallige, bewegingen en verdraaijingen van de armen en de handen. De vrouwen mogen daarbij niet van plaats veranderen en alleen het ligchaam wordt bij haar, bijna onmerkbaar, op de maat der muziek op en neder bewogen. De mannen bewegen zich daarbij tusschen de vrouwen door.

Eindelijk vindt men nog bij den Alfoer eene soort van krijgsdans, die door mannen, met schilden en stokken gewapend, wordt uitgevoerd, onder begeleiding van toeba's en gong's.

VI.

HET STERKTECIJFER DER ALFOERSCHE BEVOLKING.

Op ultimo 1869 bestond de Alfoersche bevolking van Boeroe uit 7005 zielen, waaronder 2145 werkbare mannen. Eene meer gedetailleerde opgave dier bevolking vindt men in bijgaanden staat (Bijlage A).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Eene vergelijking van deze cijfers met die van vroegere jaren levert weirig resultaten op. Voor het cijfer der Alfoersche bevolking in 1845 werd door den Heer Willer opgegeven 3470 zielen, en voor dat in de jaren 1854 en 1855, door den Heer Bleeker, respectievelijk 6812 en 7521 zielen. (Zie Bleeker's Reis door de Minahassa, Dl. II, blz. 24). Dat men hier niet zoozeer aan eene spoedige toename der bevolking, als wel aan eene allengs toenemende betere kennis van het cijfer der bevolking heeft te denken, behoeft naauwelijks te worden gezegd. Uitgaande van het door den Heer Bleeker voor het jaar 1855 opgegeven sterktecijfer der Alfoersche bevolking van 7521 zielen, zou, in den tijd van 14 jaren, die bevolking met 516 zielen of met bijna 7% zijn achteruitgegaan. De jaarlijksche procentsgewijze vermindering van de Alfoersche bevolking tusschen 1855 en 1869 zou dan bijna 0.51 hebben bedragen. Ik ben echter van meening, dat het door den Heer Bleeker voor het jaar 1855 opgegeven sterktecijfer nog te laag gesteld is. De Alfoersche bevolking heeft toen zeker meer bedragen, zooals wij hieronder gelegenheid zullen hebben op te merken.

Dat de bevolking van Boeroe in vroegere tijden veel talrijker is geweest, valt wel niet te betwijfelen. De omstandigheid, dat er nu een zestal negorijen zijn, welke totaal ontvolkt zijn, wijzen van zelf daarop. Mij werd door de Mohammedaansche regenten te Kajeli, zoowel als door de Alfoersche hoofden herhaaldelijk verzekerd, dat het zielenaantal tijdens de komst der Oost-Indische Compagnie meer dan het tienvoudige van het tegenwoordige heeft bedragen. Welke de redenen geweest zijn van de bijzondere vermindering der Alfoersche bevolking in vroegere tijden, kan moeijelijk met zekerheid worden gezegd. Zeker is het echter, dat deze vermindering voor een groot gedeelte moet worden toegeschreven aan het exstirpatie-stelsel van de Oost-Indische Compagnie en vooral aan de wijze, waarop dit stelsel op Boeroe werd doorgedreven, hetgeen zooals bekend is niet is geschied, dan na een vijfjarigen strijd en ten koste van stroomen bloeds.

Als bijzondere oorzaken voor den achteruitgang den Alfoersche bevolking in de laatste tijden, wijzen wij voornamelijk op de gedurig zich op het eiland vertoond hebbende pokziekte en andere epidemiën, waaronder vooral hardnekkige moeraskoortsen en de cholera. De gedurende de jaren 1855, 1856 en 1857 geheerscht hebbende pokziekte, waarvan de Heer Bleeker ook gewag maakt, (Reis door de Minahassa en den Mol. Arch., Dl. II, blz. 16), heeft o. a. huiveringwekkende verwoestingen onder de Alfoersche bevolking aangerigt en duizenden ten grave gesleept, zoodat de bloote herinnering aan dien tijd den Alfoer nog heden ten dage met schrik en ijzing vervult. Vooral de regentschappen Massarete en Lisella werden door deze ziekte hevig geteisterd en de bevolking moet daar op eene onrustbarende wijze verminderd zijn. Volgens eene zeer aannemelijke opgave der hoofden, zou de Alfoersche bevolking door de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

pokziekte met 1/3 verminderd zijn (46). Na de pokkenepidemie braken er hardnekkige koortsen onder de bevolking uit, welke in 1858 en 1859 voortduurden, en waaraan niet weinigen stierven. Eindelijk heeft de cholera, die in 1866 op Boeroe uitbrak, vele slagtoffers onder de Alfoeren gemaakt. Indien wij de verwoestingen, door de twee laatstgenoemde epidemiën onder de bevolking aangerigt, buiten rekening laten en alleen in aanmerking nemen den achteruitgang der bevolking door de pokziekte veroorzaakt, welke, zooals wij hierboven opmerkten, gevoegelijk op 1/3 kan worden gesteld, dan zou, onderstellende dat tusschen 1855 en 1869 geene andere mutatiën onder de Alfoereche bevolking hebben plaats gegrepen, het cijfer dier bevolking in 1855, vóór het uitbreken der pokkenepidemie, ruim 10,000 hebben bedragen. Het door den Heer Bleeker opgegeven sterktecijfer van 7521 zielen is dus, zooals wij hierboven reeds aanteekenden, alleszins te laag gesteld.

Afgescheiden echter van deze buitengewone oorzaken, staat het m. i. vast, dat de Alfoersche bevolking van Boeroe, onder gewone omstandigheden, jaar voor jaar, met langzamen, doch zekeren tred achteruit gaat. Zulks kan toch niet dan worden verwacht van een volk, dat in zulk eene ruime mate aan de ontberingen en ongemakken van een nomadisch boschleven blootgesteld is als de Alfoeren van Boeroe. Gebrek aan goede woning en ligging; slecht en ongenoegzaam voedsel, in den regel slechts bestaande uit aardvruchten; de omstandigheid van, bijna geregeld in elken oostmoesson, blootgesteld te zijn aan een volslagen hongersnood en zich dan moetende voeden met wilde wortels en boombladeren of met den inhoud van schelpen en hoorendieren; de verwaarloozing en verkeerde behandeling van jonge kinderen, waardoor de meesten sterven voordat zij hun tweede jaar hebben bereikt (47); dit alles zijn zoo vele redenen, welke den achteruitgang moeten bevorderen van eene bevolking, die uit een genus van menschen bestaat, dat op zich zelve reeds weinig levensvatbaarheid schijnt te bezitten.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

AANTEEKENINGEN.

1. Ad pag. 2. Schrijver dezes was als ambtenaar ter beschikking bij het binnenlandsch bestuur in de residentie Amboina met de contrôle der afdeeling Boeroe belast.

2. Ad pag. 3. Alléén in de landschappen Massarete en Togi voeren de fermahoofden den titel van gebha; overal elders heeten zij matlea. Wij hebben deze benaming, als meer algemeen, ook in den tekst uitsluitend gebezigd.

3. Ad pag. 3. In het Maleisch der Minahasa komt het woord pĕrwies ook voor in de beteekenis van met de waarneming eener betrekking belast (Tijdschrift v. Ned. Ind. 1870, blz. 372.). Het wordt daar perwis gespeld.

4. Ad pag. 4. Etnate is de oorspronkelijk Alfoersche benaming op Boeroe. De Mohammedanen te Kajeli bezigen echter dit woord niet, maar gebruiken daarvoor in plaats algemeen het woord soa, dat op Boeroe niet inheemsch is.

5. Ad pag. 4. Fenlolin, eene zamentrekking van fumalolin, welk woord zamengesteld is uit ferma en lolin, dat groep, verzameling, vereeniging beteekent, is de oorspronkelijke benaming. Foegmolin (de heer Willer schrijft fogmorin) is zamengesteld uit foeg = land en molin = achter, en is dus de letterlijke vertaling van het maleische bĕlakang-tanah, het hollandsche achterland, achterwal. Reeds ten tijde van Valentijn was men gewoon de buurten rondom de Kajeli-baai, waar de Mohammedaansche bevolking van de verschillende deelen des eilands, ingevolge het tractaat van 1657, zich gevestigd hebben, uitsluitend met den naam van Boeroe, en al de overige deelen des eilands, onverschillig waar ook gelegen, met den naam van achterland, bĕlakang-tanah of foegmolin te bestempelen. Zoo sprak men b. v. van een bĕlakang-tanah of foegmolin Massarete, daarmede de fenlolin Massarete bedoelende, enz.. Door dit gebruik is het woord fenlolin langzamerhand geheel verdrongen en door het woord foegmolin vervangen, waarmee het nu geheel synoniem is. Wij hebben het woord foegmolin dan ook uitsluitend in den tekst gebezigd.

6. Ad pag. 5. Het zal niet ondienstig zijn hierbij te vergelijken hetgeen de heer Ludeking over het pella- of vriendschapsverbond bij de Oeliasser's, en bij de Oeli-siwa's en Oeli-lima's opmerkt (Bijdragen van het Kon. Inst., 1868, blz. 59.).

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

7. Ad pag. 8. Het is waarschijnlijk niet overbodig hier met enkele woorden de gebeurtenissen in herinnering te brengen, welke aanleiding hebben gegeven tot het tractaat van 1657, dat zulk een grooten ommekeer heeft te weeg gebragt in de staatkundige gesteldheid van het eiland Boeroe. Toen in 1652 de O. I. Compagnie met den Sultan van Ternate, van wien Boeroe toenmaals eene onderhoorigheid was, een contract had aangegaan, tot uitroeijing der nagelboomen op laatstgenoemd eiland, kwam dit in opstand tegen dien vorst en geraakte dus ook in oorlog met de Compagnie. Eerst na een vijfjarigen strijd onderwierp zich Boeroe. De voorwaarden van het toen door de hoofden van Boeroe met de Oost-Indische Compagnie gesloten verdrag (4 October 1657) hielden hoofdzakelijk in:

a. Erkenning van de souvereiniteit van den Sultan van Ternate.

b. Erkenning van den Gouverneur op Ambon, als stadhouder des Sultans, en belofte om geene verbonden met andere vorsten aan te gaan.

Door deze twee bepalingen werd Boeroe dus schijnbaar weder onder Ternate gebragt, doch kwam daadwerkelijk onder het onmiddellijk gezag van de O. I. Compagnie.

c. Geheele exstirpatie van de nagelbosschen en belofte om geene nagelboomen meer aan te planten.

d. Al de hoofdplaatsen van Boeroe over te brengen naar de Kajeli-baai, alwaar ter hunner bescherming eene vesting zou worden gebouwd.

Aan deze bepaling is volledige uitvoering geschonken; de hoofden van Boeroe hebben, met hunne Mohammedaansche bevolking, hunne langs de kusten gevestigde hoofdplaatsen verlaten en hunnen zetel opgeslagen onder het geschut der vesting, door de Compagnie aan de Kajeli-baai opgerigt. De Alfoeren zijn de binnenlanden blijven bewonen. Het gezag over deze Alfoeren hebben de Mohammedaansche hoofden, ook na hunne vestiging aan de Kajeli-baai, blijven behouden, hoewel dit gezag toen, gelijk wij zulks in den tekst zullen zien, een geheel ander karakter begon aan te nemen.

8. Ad pag. 6. De verschillende negorijen aan de Kajeli-baai vormen eigenlijk slechts wijken van eene grootere negorij, de hoofdplaats Kajeli. De hoofden dier negorijen, hoewel djoboe's van de verschillende foegmolin's, zijn plaatselijk te Kajeli dus niets anders dan wijkhoofden. Zij voeren als zoodanig, evenals elders in de Molukken, den titel van radja, pati of orang kaja. Collectief heeten zij regenten. Van daar dat de foegmolin's wel eens met de benaming van Alfoersche regentschappen worden bestempeld. De regenten worden gekozen door de Mohammedaansche bevolking en benoemd door den Resident van Amboina, op den voet, voorgeschreven bij Art. 101—110 van het Reglement op het Binnenlandsch bestuur en dat der Finantiën in de Residentie Amboina

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

(Staatsbl. 1824, 19a). De betrokken Alfoeren worden bij de keuze van een nieuwen regent volstrekt niet gehoord.

9. Ad pag. 7. Volgens Valentijn kwam Boeroe onder de souvereiniteit der Ternataansche vorsten in het jaar 1511, tijdens het bestuur van Bajang Ula. Dit schijnt zonder veel tegenstand van de zijde der bevolking te zijn geschied. Alleen de foegmolin Kajeli heeft zich krachtig tegen de Ternataansche opperheerschappij verzet en het schijnt aan de Ternataansche vorsten ook nooit gelukt te zijn haar tot volkomene onderwerping te brengen. Althans, zoo de Alfoersche bevolking van de foegmolin Kajeli de suprematie van de Mohammedaansche Sultans van Ternate ten laatste heeft moeten erkennen, schijnt het, dat zij daarbij vrijdom van de schatting heeft weten te bedingen, waartoe de overige foegmolin's verpligt werden. Dat de overige foegmolin's al spoedig en zonder veel tegenstand te bieden, met de Ternataansche vorsten een verdrag van onderwerping en veiligheid hebben gesloten, meen ik daaruit te moeten opmaken, dat er bij de bevolking geenerlei verhalen bestaan, welke op een dusdanigen tegenstand wijzen, terwijl er van de, in veel vroegere tijden, tusschen de foegmolin's onderling gevoerde oorlogen, eene menigte verhalen bij de bevolking voortleven. Vóór de Ternataansche overheersching was de Islam op Boeroe wel bekend, doch had er nog weinige vorderingen gemaakt. Eerst met die overheersching begon hij vasten voet op Boeroe te verkrijgen.

10. Ad pag. 9. Behalve het hoofdgeld — de tanate en de prestatie van persoonlijke diensten — treft men op Boeroe geene andere schatting aan, die ons aan de souvereiniteit van de Mohammedaansche vorsten van Ternate over dat eiland doet denken. A priori laat zich dat reeds aannemen. Immers aan de Alfoersche bevolking van Boeroe werd, bij het door haar met den Islam gesloten verdrag van onderwerping en veiligheid, het privaat eigendom harer landen volgens hare opvatting gelaten, blijkbaar daaruit, dat wij haar tot den huidigen dag in het uitsluitend genot harer gronden zien, volgens hare oude voorvaderlijke instellingen. Staatsregterlijk schijnt dan eigenlijk Boeroe ook nooit tot den Islam te hebben behoord, doch tot die kategorie van landen, in het publiek regt der Moslemen bekend onder den naam van „in bewaring genomen landen", d. w. z. landen, die in algemeenen zin nog tot het verblijf van den oorlog (dar 'l-harb) behooren, die dus nog aan het vuur van den heiligen krijg zijn blootgesteld, doch die, door het opbrengen van eene zekere schatting, zich jaarlijks den aanval afkoopen. Zooals bekend is, kan volgens het publiek regt van den Islam, aan dergelijke landen geene andere schatting dan de djizjah worden opgelegd. Ik wijs hier speciaal op met het oog op de tegenstelling, die Boeroe in dit opzigt met de naburige Soelaeilanden maakt, waar de Ternataansche heerschappij zich volledíger heeft doen gelden. Mag ik de mededeelingen van den Sengadji van Fagoedoe (een dorp op het eiland Soela-besi ge-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

legen), dien ik eens hierover hoorde, gelooven, dan betalen de heidensche inwoners van de Soelaeilanden aan de Ternataansche vorsten, behalve de vaste jaarlijksche schatting, waartoe ook het Mohammedaansche gedeelte der bevolking verpligt is, nog eene andere buitengewone, welke met den overgang tot den Islam vervalt. Wij vinden dus hier de djizjah terug en daarnaast eene andere schatting, die blijkbaar niet op den persoon, maar op den grond rust en door de bevolking vermoedelijk wordt opgebragt als eene vergoeding voor het vruchtgebruik, dat zij van den grond maakt. Ik ben uit een en ander zeer geneigd de gevolgtrekking te maken, dat, hoewel de bevolking der Soelaeilanden, bij hare onderwerping aan de Mohammedaansche vorsten van Ternate, in het bezit is gelaten van hare gronden, onder de verpligting van daarvoor eene schatting te betalen, het eigendom daarvan haar toch ontnomen is, en die gronden, in den staatsregterlijken toestand van wagf, aan den Islam zijn gekomen. Het spreekt van zelf, dat deze gevolgtrekking slechts een vermoeden is, waaraan ik volstrekt geene waarde wil toekennen, te meer daar ik niet kan beoordeelen in hoeverre de mededeelingen ter zake van den Sengadji van Fagoedoe juist zijn. Het is overigens zeker niet onbelangrijk te onderzoeken, hoe weinig practisch nut ook op zich zelf van zulk een onderzoek te verwachten is, in hoeverre de door de bevolking van de aan het gezag van de Islamsche vorsten van Ternate en Tidore onderworpen landen, op te brengen schattingen, zich uit den Heiligen Oorlog laten verklaren, en in welken regtstoestand die landen ten opzigte van den Islam verkeeren (Cfr. Prof. Veth: de Heilige Oorlog in den Indischen Archipel, in het Tijdschrift voor Ned. Indie, 1870, blz. 167 vlg). Dat de Ternataansche vorsten overigens er nog heden ten dage op uit zijn om, met terzijdestelling van de bestaande volksinstellingen en landsgebruiken, het landbezit in hun gebied, volgens de Mohammedaansche wetten te regelen, getuigt de heer van der Crab: De Molukksche eilanden, blz. 293.

11. Ad pag. 11. Voor dergelijke zware misdrijven zouden de Alfoeren voor den gewonen landraad te Kajeli teregt moeten staan, behoudens de gevallen omschreven bij Art. 30 van het Reglement op de regterlijke instelling en de regtspleging onder den inlander te Amboina en onderhoorigheden (Staatsbl. 1825 no. 10), die voor den grooten landraad te Amboina worden beregt. Sedert het in werking treden van bedoeld Reglement heeft, voor zoover ik zulks heb kunnen nagaan, slechts eens het geval zich voorgedaan, dat een Alfoer voor den landraad te Kajeli te regt stond, en wel ter zake van het plegen van eene zware mishandeling van zijne huisvrouw.

12. Ad pag. 11. Het is hier de plaats om kortelijk het een en ander omtrent de uitspraak der Alfoersche woorden in den tekst voorkomende, mede te deelen:

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Bij tweelettergrepige woorden valt de klemtoon op de eerste lettergreep, wanneer deze met een klinker gesloten is, als in: geba (mensch), fina (vrouw), lolin (groep), kehet (zwaard) enz.. Sluit de eerste lettergreep echter niet een medeklinker, dan valt de klemtoon op de tweede lettergreep, als in: gebha (fermahoofd), finha (echtgenoote), ferwies (het tweede fermahoofd), gammi (aldus) van gama (als) en ni, het aanwijzend voornaamwoord: dit, falngan (benoemen) enz.. Ik heb slechts één woord ontmoet, dat eene uitzondering op dezen regel maakt. Het woord ferma n. l. heeft den klemtoon op de eerste lettergreep, hoewel deze gesloten is. Bij meerlettergrepige woorden valt de klemtoon onveranderlijk op de voorlaatste lettergreep, als in: hennolon, foegmolin, rahisin, enz..

Omtrent de uitspraak der medeklinkers valt weinig te zeggen. De *f* wordt zeer scherp uitgesproken. De *g* heeft den klank van de hoogduitsche *g* en wordt zelfs op het einde van een woord of van een lettergreep scherper uitgesproken, zoodat de klank veel overeenkomst met dien van de *k* heeft, als in: foegmolin, enz.. De *h* wordt als in het hollandsch uitgesproken, dus: hoema, enz. In sommige woorden wordt de *h* echter scherp uitgesproken en zweemt de klank daarvan zeer naar dien van de hollandsche *g*, als in kehet (zwaard), kehan (keel), enz. Vaste regels zijn hieromtrent niet op te geven, doch voornamelijk schijnt dit het geval te zijn, wanneer de *h* bij het begin van een gesloten lettergreep staat. De *ng* wordt als in het maleisch uitgesproken.

Wat de uitspraak der klinkers betreft, zoo levert die van de *a* en *i* geene moeijelijkheden op. De *a* heeft in gesloten lettergrepen eene korte en in open eene gerekte uitspraak. De *i* klinkt in open lettergrepen als *ie* en in gesloten als eene zeer snel uitgesproken gesloten *e* in het hollandsch, als in: rahisin, enz.

De *e* heeft op het einde van een woord, zoowel één- als meerlettergrepig, den klank van de fransche *è* (*e*- accent grave), dus: be (zeggen), tine (zien), rake (wanneer, indien), rahe (grond), enz. In het midden van een woord, op het einde van een lettergreep, heeft de *e* den klank van de fransche *è* (*e*-accent grave) of *é* (*e* accent aigue), en wel naardat de volgende lettergreep eene geslotene of opene is, dus: kèsan (eene soort van boose geest), bèbat (eene soort van wapen), géba (mensch), enz.

De *o* op het einde van een woord, zoowel één- als meerlettergrepig, heeft den klank van de gesloten *o* in het hollandsche woord: lot, wordt echter nog korter uitgesproken en komt eenigszins de Javaansche *å* nabij, als in: mo ĕtnofo, poto, enz. In het midden van een woord, op het einde van een lettergreep, wordt de *o* kort uitgesproken, als de *o* op het einde van een woord, of is gerekt, als de *o* in het hollandsche woord: sloten, naardat in de volgende lettergreep al dan niet eene *o* voorkomt, als: pato, uitspr. påtå, koton, uitspr. kåtŏn, etnofo, uitspr. etnåfå, molin, uitspr. mōlin, mohe, uitspr. mōhe, enz.

De zamengestelde klanken *oi*, *ai* en *ae* moeten meer of minder vereenigd worden uitgesproken, zonder ze daarom tweeklanken te kunnen noemen, als: koin, wae, eslait, enz.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

13. Ad pag. 12. Bij den Alfoer van Ceram geschiedt de eedsaflegging op eene dergelijke wijze (Van der Crab, de Molukscbe eilanden, blz. 219 en 220). Evenzoo vinden wij deze eedsafleging terug bij de Alfoeren van Noord-Halmaheira (Willer, het eiland Boeroe enz., pag. 51), en ook bij de Timorezen (zie o. a. het in de Java-Bode van 20 December 1870, No. 299, voorkomende verslag van de onderwerping van de vorsten van Sonnebait en Ambenoe aan het Nederlandsche gezag.)

14. Ad pag. 13. Dat de fenna bij al de souvereine regten, welke zij op den grond uitoefent, zich zelve het regt niet toekent om gronden te verkoopen kan geene verwondering baren, wanneer men zich herinnert, hoe bij meest alle primitive volken het regt tot het verkoopen van gronden geheel onbekend is. Sir John Lubbook, in zijn bekend werk „On the origin of civilisation and primitive condition of man", p. 311, zegt hieromtrent: „It does not necessarily follow that property in land involves the power of sale. . . We are too apt to forget that property in land, as a transferable mercantile commodity absolutely owned and passing from hand to hand like any chattel, is not an ancient institution, but a modern development, reached only in a few very advanced countries . . It may be said, of all landed tenures in India previous to our rule, that they were practically not transferable by sale; and that only certain classes of the better defined claims were to some extent transferable bij mortgage."

15. Ad pag. 13. Langs de kusten van Boeroe vindt men op verscheidene plaatsen Soelanezen gevestigd, die in de jongste tijden van hun eiland uitgeweken zijn, ten einde daardoor de drukkende lasten van de heerschappij van de vorsten van Ternate te ontloopen. Op twee plaatsen hebben deze immigranten geregelde kolonien gesticht, n. l. te Sawah, in de foegmolin Leiliali, en te Waelikoet, in de foegmolin Waesama. Op eerstgenoemde plaats bedroeg medio 1870 het aantal immigranten, waaronder zich echter ook verscheidene uitgewekenen van Noord-Halmaheira, vooral Galelarezen bevinden, 204 mannen, waaronder 165 werkbare mannen, 101 vrouwen en 110 kinderen, totaal 415 personen. Te Waelikoet was het aantal geringer en bedroeg toen ongeveer een 60 tal personen. De verhouding van deze kolonisten tot de Alfoeren is van zeer eenvoudigen aard en bepaalt zich alleen tot de betaling, jaarlijks na afloop van den oogst, aan de betrokken fenna's van de grondhuur. De verhouding tot het Europeesch bestuur te Kajeli werd tot dusverre niet geregeld, hoewel nu een tweetal jaren geleden reeds een daartoe strekkend voorstel bij het gewestelijk bestuur te Amboina werd gedaan. Zooals de zaken nu staan, maken de kolonisten, zonderling genoeg! een deel uit van het schutterij-corps te Kajeli. De hoofden worden door de kolonisten zelf gekozen, doch benoemd door den kommandant van de schutterij te Kajeli. Zij voeren den titel van sergeant of

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

korporaal. Alleen de kolonisten, welke te Kajeli zijn gevestigd, en hun aantal is zeer gering, presteren schutterlijke diensten. De overigen zijn contribuabel aan de schutterijkas aldaar. De jaarlijksche contributie bedraagt ƒ 5.32. Waaraan deze zonderlinge bepalingen hare kracht hebben ontleend, is mij niet bekend. Wettelijke voorschriften daaromtrent bestaan er, voor zoover ik weet, niet.

De Toelanezen, welke op Boeroe gevestigd zijn, houden zich voornamelijk met den landbouw bezig, vooral met den aanplant van rijst op drooge velden. Ook in de vischvangst vinden zij een middel van bestaan. Die, welke in de foegmolin Leiliali gevestigd zijn, verhuren hunne diensten dikwijls aan de kajoepoetih-olie fabrikanten. Zij zijn over het algemeen vlijtig en arbeidzaam, en hebben zich tot dusverre ook zeer rustig gedragen. In hun uiterlijk voorkomen verschillen zij in vele opzigten van de Alfoeren van Boeroe; zij zijn over het algemeen schooner van uiterlijk, vooral de vrouwen. Te Waelikoet hebben deze kolonisten eene nette kampong aangelegd. De huizen staan allen op palen en wijken in dit opzigt van de huizen der Alfoeren van Boeroe af, welke onmiddellijk op den grond worden gebouwd. De huizen hebben omwandingen van gaba-gaba, en zijn dikwijls met allerlei snijwerk versierd. In dit opzigt vinden wij ook een groot verschil tusschen de Alfoeren van Boeroe en de Soelanezen en de met dezen verwante bewoners van Celebes, in den meerderen kunstzin namelijk, welke zich bij deze laatsten openbaart.

De Soelanesche en Galelaresche kolonisten, waarvan hierboven sprake is, en die men niet alleen op Boeroe vindt, maar ook op de naburige eilanden Manipa en Boeano en ook op Ceram (zie o. a. van der Crab, de Molukksche Eilanden, blz. 184 en 185), moet men vooral niet verwarren met de zoogenaamde „zwervelingen van de Sultanslanden", waaronder zich ook vele Soelanezen en Galelarezen bevinden, doch die voornamelijk Tabellorezen en Kaoenezen zijn. Deze zwervelingen houden zich ook dikwijls langs de kusten van Boeroe op en houden zich bezig met de schildpad- en tripangvangst, doch maken zich ook veelvuldig aan zeerooverijen op kleine schaal schuldig.

16. Ad pag. 14. Op blz. 199 van zijn werk over het eiland Boeroe, maakt de heer Willer gewag van een verschil, dat er over den aard van het grondbezit van de foegmolin Tagalisa bestaat. Dit verschil, dat reeds van vóór 1657 dateert, komt hierop neêr, dat de regent van Leiliali beweert, dat zijn grondgebied zich westwaards uitstrekt tot Tandjong Wamasi, de oostelijke grens van de foegmolin Lisella, terwijl de regent van Tagalisa beweert, dat zulks niet het geval is, dat n. l. het grondgebied van Leiliali zich westelijk alleen uitstrekt tot aan de twee mijlen oostelijk van tandjong Wamasi gelegene tandjong Waleslesi en dat het de landstreek, tusschen die twee tandjongs gelegen, het regtmatig grondgebied van Tagalisa uitmaakt. De regent van Tagalisa baseert zijne aanspraken daarop, dat de aan zijn gezag onderworpen Alfoersche stammen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

feitelijk het stuk land bewonen tusschen die twee aangegevene grenzen gelegen. De heer Willer meent dan ook, dat dit genoegzamen grond oplevert, om de aanspraken van Leiliali op het door de Alfoeren van Tagalisa bewoonde grondgebied voor vervallen te verklaren. Of de Alfoeren van Leiliali echter met deze schikking ingenomen zouden zijn, valt wel te betwijfelen. Immers wel degelijk worden door de Alfoeren van Leiliali en meer bepaaldelijk door die van de fenna Tengapi, op het door de Alfoeren van Tagalisa bewoonde grondgebied regten uitgeoefend; wel degelijk wordt door die fenna het stuk land, tusschen tandjong Wamasi en tandjong Waleslesi gelegen, beschouwd als een gedeelte van haar grondgebied, dat slechts door de fenna's Warhangan en Waekibo te zamen de foegmolin Tagalisa uitmakende (*), in bruikleen wordt bezeten. En dat de Alfoeren van Tagalisa zelf die regten van de fenna Tengapi erkennen, kan genoegzaam daaruit blijken, dat zij nog jaarlijks, na afloop van den oogst, aan deze fenna de rahe-koton opbrengen. Omtrent den oorsprong van deze verhouding van de Alfoeren van Tagalisa tot de fenna Tengapi moge het volgende dienen, hetgeen ik uit den mond van de betrokken fennahoofden heb opgeteekend. De Alfoeren van de fenna Waekibo zijn afkomstig uit de foegmolin Massarete, waar men nu nog eene fenna van denzelfden naam aantreft. In overoude tijden hebben die beide fenna's een geheel uitgemaakt, doch ten gevolge van oneenigheden, ontstond er eene scheuring; de ontevredenen verkozen een eigen hoofd, verlieten het voorvaderlijk grondgebied en vestigden zich, na eenig zwervens, op het grondgebied der fenna Warhangan in de foegmolin Lisella. Oneenigheden, welke er ten gevolge van deze vestiging in den boezem dier fenna ontstonden, noopten hen echter weldra hunne nieuwe woonplaatsen te verlaten. Verscheidene ontevredenen van de fenna Warhangan sloten zich bij de uitgewekenen van de fenna Waekibo aan en gezamenlijk vestigden zij zich op het gebied van de fenna Tengapi. Deze fenna wees hun de landstreek tusschen de tandjongs Wamasi en Waleslesi tot verblijfplaats aan. In den beginne erkenden de beide fenna's Warhangan en Waekibo het oppergezag van den djohoe van Leiliali. Korten tijd vóór het met de O. I. C. gesloten tractaat echter, toen een zekere Padjengel djohoe van Leiliali was, kozen de fenna's Warhangan en Waekibo zich een eigen djohoe en traden toen voor 't eerst als een afzonderlijke foegmolin op, welke foegmolin den naam van Tagalisa bekwam.

17. Ad pag. 14. Het eiland Boeroe is overdekt met de uitgestrektste houtbosschen, welke zich uren ver onafgebroken voortzetten en een rijkdom aan

---

(*) De heer Willer brengt ook de fenna Traha tot de foegmolin Tagalisa (Willer, blz. 199). Dit is verkeerd, daar de fenna Traha tot Leiliali behoort. De foegmolin Tagalisa bestaat alleen uit de fenna's Warhangan en Waekibo en de foegmolin Leiliali uit de fenna's Traha en Tengapi.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

de kostbaarste houtsoorten bevatten, welke onuitputtelijk is te noemen. Den belangstellenden lezer verwijs ik naar de lijsten van de meest bekende houtsoorten, welke op het eiland Boeroe worden gevonden, voorkomende in het werk van den heer Willer, op blz. 224 en in de Bijdragen van het Koninklijk Instituut, 1868, blz. 110—112. Behalve houtsoorten, leveren de bosschen van Boeroe ook veel damar op, waaronder men de zoogenaamde mata koetjing ook aantreft. Vooral de bosschen in de foegmolin 's Loemaete en Waesama leveren veel damar op.

Men treft op Boeroe ook djatiboomen aan. Behalve op de vlakte, welke zich onmiddellijk achter de hoofdplaats Kajeli uitstrekt, vindt men nog djatiboomen te Waelea, eene plaats op een afstand van drie à vier uren roeijens van Kajeli verwijderd. De djatiboom is op Boeroe met inheemsch, maar werd door de O. I. C. aldaar aangeplant. Onder het eerste Engelsche tusschenbestuur (1796) deed de Resident Trogas van Guericke de bestaande boomen onderhouden en den aanplant uitbreiden. Zulks geschiedde ook onder het bestuur van den Gouverneur Cranssen, die eveneens aan die kultuur groote uitbreiding gaf.

Latere Gouverneurs volgden nog wel eenigen tijd zijn voetspoor, doch lieten eindelijk alles aan de natuur over. De djatiboomen op Boeroe worden als Gouvernements eigendom beschouwd. Zij zijn echter niet onder geregeld beheer. Alleen wordt door het plaatselijk bestuur toegezien, dat er geene aankappingen geschieden. Voor het overige zijn die bosschen geheel aan zich zelven overgelaten.

18. Ad pag. 14. Het is genoegzaam bekend, dat de sagoepalm het weligst tiert op moerasachtige of waterachtige plaatsen en zoo worden ook op het eiland Boeroe de sagoebosschen voornamelijk op de lage kustvlakten aangetroffen.

De voornaamste dezer vlakten is wel die, welke zich om de Kajeli-baai uitstrekt. De moerassen hier aanwezig, zijn zeer menigvuldig en strekken zich diep landwaards in. Hier worden dan ook de uitgestrektste sagoebosschen aangetroffen, waaronder er zijn, die wel een honderdduizendtal boomen bevatten, welke zoo digt op elkander staan, dat men naauwelijks een twintig schreden in het rond kan zien. De rijkdom aan sagoe, dien deze bosschen bevatten, is onuitputtelijk te noemen.

Behalve op de vlakte van Kajeli, worden nog sagoebosschen aangetroffen, hoewel bij verre na niet van die uitgestrektheid, op de vlakte van Bara, gelegen om de baai van dien naan op den Noord-Westhoek van het eiland; verder in de foegmolin's Loemaete en Waesama, op de Oost- en Zuid-Oostkust van Boeroe gelegen. Vooral in de foegmolin Waesama komen de sagoebosschen menigvuldig voor en zijn van vrij groote uitgestrektheid. Op de Noordkust (foegmolin's Leiliali en Lisella) zijn de sagoebosschen schaarsch en van zeer geringen omvang. Op de hooge westelijke deelen van het eiland (foegmolin's

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Hoekoemina, Paloemata en Tomahoe) even als op de rotsachtige zuidkust (foegmolin Massarete) worden in het geheel geene sagoebosschen aangetroffen.

19. Ad pag. 14. Gaba-gaba is de bladsteel van den sagoepalm. Het wordt tot verschillende doeleinden gebruikt, voornamelijk tot het maken van omwandingen van huizen. Van de bladeren van den sagoepalm vervaardigt men uitstekende dakbedekking.

20. Ad pag. 16. Het gadei-contract, zooals wij dat bij de Alfoeren van Boeroe aantreffen, komt volkomen overeen met het „ngagade sawah" bij de Javanen. Prof. Veth meent, dat het „ngagade sawah" eene instelling is, die tot den vóór-Islamitischen tijd opklimt, eene echt Polynesische instelling is. (Tijdschrift voor Ned. Indie, Augustus 1869).

21. Ad pag. 22. Het woord lawe beteekent oceaan, zee; aherat is blijkbaar eene verbastering van het Arabische achirat, toekomend leven. Ook de Alfoeren van Céram gelooven aan eene plaats na den dood, die zij herat noemen (de Hollander, Land en volkenkunde, Dl. II, blz. 369).

22. Ad pag. 22. Van daar de benaming Opo Geba Snoelat, die vertaald wil zeggen: Heer der menschen, die opschrijft. Opo Heer, geba mensch en snoelat opschrijven, afbeelden.

23. Ad pag. 22. Ofschoon het woord basoenat, dat de Alfoer voor besnijdenis bezigt, blijkbaar het Maleische Soenat is, moet men daarom de besnijdenis niet aan den invloed van den Islam toeschrijven, maar is zij een oud Alfoersch gebruik, dat men ook bij andere heidensche stammen van den Archipel terugvindt. Zoo o. a. bij de Dajaks in de bovenlanden van Borneo's Zuider- en Ooster-Afdeeling (Perelaer, Ethnographische beschrijving der Dajaks, blz. 45-46), en hoewel niet zóo algemeen verspreid, bij de Alfoeren in de Minahasa (Graafland, de Minahasa, Dl. I, blz. 313). Ook bij de oude Alfoeren in de Gorontalosche landschappen schijnt dit gebruik te hebben bestaan, althans de heer Riedel, van de besnijdenis bij de tegenwoordige Mohammedaansche bevolking in dat gewest sprekende, meldt, dat bij de minderen, welke aan den Islam nog weinig gehecht zijn, bij de besnijdenis het oude „Alifoeroe" gebruik nog wordt gevolgd, om (evenals zulks nog bij de Alfoeren van Boeroe plaats vindt) het bovengedeelte van het praeputium geheel te kloven (Tijdschrift v. h. Bat. Gen. v. K. en W., Dl. XIX, blz. 134). Ook bij de Langa's en Rokka's, de heidensche bevolking van Midden-Flores, schijnt eene soort van besnijdenis te bestaan (Cfr. genoemd tijdschrift, Dl. IX, blz. 523).

24. Ad pag. 23. Nitoero is de pluralis van nito. Opo beteekent heer,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gebieder. Met deze benaming spreekt o. a. de Alfoer zijne regenten aan; ook oude en eerwaardige personen worden met deze benaming aangesproken. Ama en ina beteekenen vader en moeder; opo ina en opo ama beteekenen echter bepaaldelijk voorouders. Evenzoo de woorden amoro en inaro, de meervoudsvormen van ama en ina.

25. Ad pag. 23. De vereering van geesten en zielen der afgestorvenen vindt men bij verscheidene stammen in den Archipel terug, o. a. bij de bewoners van het eiland Boeano, waar kleine vaasjes of urnen, boeli-boeli geheeten, tot verblijfplaats dier geesten strekken (Med. v. w. h. Ned. Zend. Gen. Dl. IV, blz. 77 en volg.), bij de Alfoeren van West-Ceram, die de hulp der afgestorvenen inroepen, wier zielen volgens hunne voorstelling in de lucht, in de nabijheid der vroeger door hen bewoonde plaatsen, zweven (zie Tijdschrift v. h. Bat. Gen., Dl, XVI, blz. 156 en 180), bij de Alfoeren van Bolaäng Mangondou (Med. v. w. h. Ned. Zend. Gen., Dl. XI, blz. 258) en bij de Alfoeren in de Minahasa (Graafland, de Minahasa, Dl. I, blz. 99, volg.); verder bij de Alfoersche bevolking van Timor (de Hollander, Land- en Volkenkunde, Dl. II, blz. 528), bij de Tinember-eilanders en bij de heidensche bevolking van Loesong. Opmerkelijk is de overeenkomst in de benaming dier geesten, daar zij op Timor, evenals op Boeroe, nitoe's en op Doesong anito's heeten. Ook in den godsdienst der Batak's staat de vereering van de geesten der voorouders op den voorgrond (zie Tijdschrift v. N. I., 1870, blz. 288 en volg.) en in het algemeen kan men zeggen, dat dit het geval is in den godsdienst van alle Polynesische volken.

26. Ad pag. 24. De woorden nang'inaro en nang'amaro moeten eigenlijk zijn nango inaro en nango amaro. Nango is het bezittelijk bijvoegelijk voornaamwoord, 1e pers. enkelvoud.

27. Ad pag. 25. Zoo heb ik de uitdrukking lalen vertaald. Het woord lalen beteekent eigenlijk iets, hetgeen zich binnen iets anders bevindt, dat door iets anders omsloten wordt. Zoo beteekent lalen hart, pit eener vrucht, ook de inhoud van het een of ander, bv. van eene flesch, enz.

28. Ad pag. 27. Ook op Ceram, treft men vele plaatsen aan, die heilig zijn. Die plaatsen, tampat pamali of maon geheeten, worden ook als de geliefkoosde verblijfplaatsen van de zielen der afgestorvenen beschouwd en, even als op Boeroe, worden de offeranden aan de geesten op die plaatsen gebragt en moet men zich naar de plaatsen begeven, wanneer men die geesten raadplegen wil. De heer von Rosenberg deelt omtrent die tampat's pamali in Dl. XVI v. h. Tijdschrift v. h. Bat. Gen., blz. 179 en 180, eenige lezenswaardige bijzonderheden mede. Het poto en koin is overigens blijkbaar verwant met het pe-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

mali der Maleijers, dat in het wezen der zaak gelijk staat met het taboe van Polynesie. Men vindt dit gebruik bij onderscheidene stammen van den archipel onder verschillende benamingen terug. De Alfoeren van de Minahasa noemen het posan, die van Bolaäng Mangondou poton, de Timorezen leo, de Makassaren Kassipali, de Dajaks pali of porik en de Bataks roboe.

29. Ad pag. 30. Bij de Galelarezen en Tabellorezen (bewoners van het noordelijk schiereiland van Halmaheira) treft men eene soort van geestenbezwering aan, die met het hier beschrevene zeer veel overeenkomst heeft. De geesten heeten bij hen Sarane, de geestenbezwering soo-soo. De geestenbezweerders zijn daar niet, even als op Boeroe, alleen mannen, maar ook vrouwen, en deze worden zelfs bij voorkeur gebezigd. Ik heb meermalen, onder de op het eiland Boeroe gevestigde Galelarezen dergelijke geestenbezweringen gezien. Voor alles betgeen de Galelarees onderneemt, raadpleegt hij de soo-soo, vooral als hij ten strijde moet trekken. In de uitspraak daarvan stelt hij een blind vertrouwen. Dergelijke bezweringen vindt men ook op de overige eilanden van den Archipel in meer of min gewijzigden vorm terug. De heer Willer maakt gewag van eene dusdanige geestenbezwering op Ceram en zegt, dat de geestenzieners (?) daar So-oe-So-oe heeten (Willer, het eiland Boeroe pag 18). Op het naburige eiland Boeano komt ook eene dergelijke geestenbezwering voor (Med. v. w. h. Ned. Zend. Gen., Dl. IV blz. 79-80). Onwillekeurig denkt men ook hierbij aan de bezweringen van de Sibaso's bij de Bataks, welke personen de mediums zijn tusschen den mensch en de geesten (Tijdschrift v. h. Bat. Gen., Dl. XVII, pag. 23). Vergelijk ook Tijdschrift v. h. Bat. Gen., Dl. XVIII, blz. 256–259 en Notulen v. h. Bat. Gen., Dl. IX, blz. 50–52, waar men beschrijvingen van geestenbezweringen aantreft, welke met die op Boeroe veel overeenkomst aanbieden.

30. Ad. pag. 33. Ik kan niet nalaten hier als eene curiositeit te vermelden, hetgeen de Regent van Lisella mij vertelde, hoe hij n.l. verscheidene malen bij het uitvoeren der oifatan of pahafatan tegenwoordig is geweest, en, ten einde zich te overtuigen, of de sisan waarschijnlijk door de eene of andere list in beweging geraakte, deze zelf dikwijls vastgehouden heeft, doch hoe pal hij ook daarbij staan mogt, telkens, nolens volens, door de sisan met eene onweerstaanbare kracht naar den paal werd voortgetrokken. Velen zullen bij het lezen hiervan waarschijnlijk een ongeloovigen glimlach niet bedwingen kunnen. Hun voeg ik echter de woorden van Hamlet toe, die mij zelf te binnen schoten, toen ik den regent van Lisella het bovenstaande hoorde vertellen:

„There are more things between heaven and earth, Horatio,
„Than are dreamt of in your philosophy."

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

31. Ad pag. 33. Laboene, baadje en ësporot, toebereide boomschors.

32. Ad pag. 33. Lastare, doek, nahá, van en oemoen, blad. De letter *l* voor het woord oemoen, is er welluidendheidshalve ingelaschtt.

33. Ad pag. 33. Kata, broek en ëmkasar, Makassar, Makassaarsch. Dit kleedingstuk is van de Makassaarsche handelaren overgenomen en ontleent daaraan zijn naam.

34. Ad pag. 34. Fit, been en remat, lang.

35. Ad pag. 34. Kapihi, van het grondwoord pihi, hangen, lingan, oor.

36. Ad pag. 34. Hoema, huis en lolin, groep, vereeniging.

37. Ad pag. 34. Men vindt behalve de hoemalolin's of gehuchten, waarvan in den tekst melding wordt gemaakt, op Boeroe bij de Alfoeren twee geregeld aangelegde kampongs aan, n. l. Wabloi, gelegen aan de rivier van dien naam, zijnde een linker zijtak van de Waeapo (foegmolin Kajeli) en Ckí, aan den mond van de gelijknamige rivier gelegen (foegmolin Waesama). Deze twee kampong's of negorijen werden onder het bestuur van den gouverneur der Molukkche eilanden, wijlen Jhr. C. T. Goldman, op diens last door de Alfoeren aangelegd, met het doel dezen aan eene meer geregelde maatschappelijke orde te gewennen. Deze dorpen zijn tot den huidigen dag blijven bestaan. Onder gewone omstandigheden zijn echter die dorpen verlaten en onbewoond. De Alfoeren zijn toch hunne hoemalolin's, als van ouds, blijven bewonen. Slechts bij een aangekondigd bezoek van het hoofd van plaatselijk bestuur, begeven zij zich naar die negorijen om er slechts, zoolang dat bezoek duurt, te verblijven en dan weder naar hunne hoemalolin's terug te keeren.

38. Ad pag. 36. Aan de slechte voeding moet zeker in de eerste plaats worden toegeschreven het algemeen voorkomen van huidziekten onder de Alfoeren van Boëroe. De heer Wallace merkt hier omtrent op: „The scurfy skin disease, so common among savages, has a close connexion with the poorness and irregularity of their living. The Malays, who are never without their daily rice, are generally free from it; the hill-Dyaks of Borneo, who grow rice and live well, are clean skinned, while the less industrious and less cleanly tribes who live for a portion of the year on fruits and vegetables only, are very subject to this malady (Wallace, The Malay Archipelago, vol II, p. 137).

39. Ad pag. 36. De teelt van rijst bij de Alfoeren geschiedt op drooge

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gronden. De rijst is van geene zeer goede hoedanigheid; gekookt is zij hard en buitengewoon droog. Dat er op Boeroe uitmuntende gelegenheden bestaan tot het aanleggen vau sawah's, vooral op de vlakte, welke zich om de Kajelibaai uitstrekt, heeft de heer Willer reeds voldoende aangetoond. In 1848 en 1849 werd de natte rijstkultuur dan ook door het Gouvernement met voorschotten aangemoedigd. In 1853 en 1854 en 1864 en 1865 werden weder pogingen aangewend om aan die kultuur eenige uitbreiding te geven. De resultaten van die bij herhaling aangewende pogingen waren zeer onbevredigend (Zie tijdschrift v. h. Bat. Gen., Dl. VIII, blz. 48 en 49). De ongewoonte van de bevolking om in natte rijstvelden te werken, de buitengewone ligchamelijke inspanning, die zij bij gemis aan ploegvee, bij de bearbeiding der sawah's ten koste moest leggen, veroorzaakten vele ziekten, waardoor eene krachtige voortzetting van die kultuur werd belemmerd. Doch voornamelijk leden de pogingen, om de natte rijstkultuur op Boeroe in te voeren, schipbreuk op de indolentie van de Mohammedaansche bevolking te Kajeli en van hare hoofden.

40. Ad pag. 36. Aardappel heet in het Alfoersch manga-breke. Het verhaal luidt, dat de eerste aardappelen, welke op Boeroe gepoot werden, afkomstig waren van een brik, die op de Zuidkust strandde. Van daar de benaming manga-breke, dat letterlijk vertaald wil zeggen: „eten van de brik". De aardappelen van Boeroe zijn klein van stuk, doch overigens niet onsmakelijk.

41. Ad pag. 38. Zie o. a. hierover Ludeking, Schets van de Residentie Amboina (Bijdragen van het Kon. Inst., 1868, blz. 87) en ook Mededeelingen v. w. h. Ned. Zend. Gen., Dl. XI, blz. 360 en volgende.

42. Ad pag. 38. In een Europeesch weeftoestel vinden wij voor het bevestigen van den ketting: de garenboom, de doekboom of omlooper, de borstboom en de strijkboom (Vergelijk Grothe, Mechanische Technologie, Gorinchem, 1866, pag. 303). Wij zouden de saete het best met den borstboom kunnen vergelijken en de boeroen, hoewel minder juist, met den garenboom. Wij zeggen: minder juist, dewijl de kettingdraden niet om de boeroen gewonden zijn, zooals zulks in een Europeesch weeftoestel om den garenboom plaats heeft, maar er slechts omheenloopen, welke inrigting mogelijk gemaakt wordt, doordat de uiteinden van de kettingdraden met elkaar verbonden zijn. Door deze inrigting zijn ook strijkboom en doekboom in het Alfoersche weeftoestel overbodig en ontbreken ook daaraan.

43. Ad pag. 40. Hoewel eentoonig, is de inafoeka niet van alle melodie ontbloot, vooral de inafoeka-leon. Ik heb dikwijls met genoegen naar die zangen geluisterd. Er is iets onbeschrijfelijks gelegen in die langgerekte, sombere en klagende toonen, zooals zij daar, bij de nachtelijke stilte, door het bosch weêr-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

galmen, en den hoorder doen huiveren en toch wegsleepen en boeijen. Volmaakt toepasselijk zijn hierop de woorden van den Engelschen dichter:

„It rose, that chanted mournful strain,
„Like some lone spirit's o'er the plain:
„'t Was musical, but sadly sweet,
„Such as when winds and harp-shings meet,
„And take a long unmeasured tone,
„To mortal minstrelsy unknown." (Byron, the siege of Corinth).

44. Ad pag. 41. Het zingen van Maleische pantoen's heet mandoeng. De wijze, waarop het zingen van die pantoen's te Kajeli geschiedt, komt geheel overeen met hetgeen daaromtrent door Abd'allah in de beschrijving van zijne reis van Singapoera naar Kalantan medegedeeld wordt (blz. 119 der uitgave van Prof. Pijnappel).

45. Ad pag. 41. Dr. de Hollander (Land- en Volkenkunde van N. O. I., Dl. II, blz. 445) spreekt ook van een dans op Ternate, die lego-lego heet, doch geeft er overigens geene beschrijving van, zoodat ik niet oordeelen kan in hoeverre de lego op Boeroe met de lego-lego van Ternate overeenkomt.

46. Ad pag. 43. Voor de lezers, die deze opgave eenigszins overdreven mogen vinden, diene, dat op het kleine eiland Keffing, met eene bevolking van 1400 zielen, aan dezelfde pokkenepidemie, in zes maanden tijds, ruim 500 menschen bezweken (Van der Crab, de Molukksche Eilanden, blz. 63). Te Kajeli verminderde de Mohammedaansche bevolking door de pokziekte van 1489 op 1174, dus met ruim $^1/_5$. Daar hebben echter de pokken op verre na niet in die mate gewoed als bij de Alfoeren. Bij de Mohammedanen was ook bij het uitbreken der pokziekte, de vaccine reeds ingevoerd, bij de Alfoeren echter niet. Te verwonderen is het dus niet, dat de sterfte bij dezen zooveel grooter was. Het is zeker een verblijdend verschijnsel, dat de vaccine een gereeden ingang bij de Alfoeren heeft gevonden en hoe langer hoe meer vorderingen onder hen maakt. De Alfoer koestert eene bovenmatige vrees voor de pokziekte, zoodat hij iedereen, die daardoor aangetast wordt, geheel aan zijn lot overlaat. Hetgeen de heer van der Crab t. a. p. opmerkt, omtrent de vrees, die de inlander voor de pokken aan den dag legt, is zoo mogelijk nog in hoogeren graad op de Alfoeren van Boeroe van toepassing.

47. Ad pag. 43. Hetgeen de heer Graafland in zijn werk over de Minahassa, Dl. I, blz. 174 vgg., over de verwaarloozing en verkeerde behandeling van kleine kinderen schrijft, is volmaakt toepasselijk op de Alfoeren van Boeroe. Men vergelijke ook hiermede Wallace, the Malay Archipelago. Vol I, p. 257.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Bijlage A.

STAAT der Alfoersche bevolking van het eiland Boeroe op ultimo 1869.

Foegmolin's of Bondgenoot-schappen.	FENNA'S of STAMMEN.	Aantal Zielen.					Aantal wees-lure mannen.	Aanmerkingen.
		Mannen.	Vrouwen	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Kajeli	1. Baman . .	75	33	40	20	168	67	
	2. Dafa. . . .	30	28	20	20	98	26	
	3. Kohan . .	30	15	6	20	71	28	
	4. Wirit . . .	15	6	4	2	27	13	
	5. Waehiri. .	60	30	20	20	130	50	
	6. Waetemon.	20	15	10	5	50	19	
	Totaal. . . .	230	127	100	87	544	202	
Marolat . .	— —	—	—	—	—	—	—	Heeft geene Alfoersche bevolking meer (Zie de Aanteekening hierachter.)
Leiliali . . .	1. Teugapi .	9	13.	12	4	38	6	
	2. Eraha . .	9	8	8	7	32	4	
	Totaal. . . .	18	21	20	11	70	10	
Tagalisa. . .	1. Warhangan	44	41	35	24	144	38	
	2. Waekibo .	48	46	30	19	143	40	
	Totaal. . . .	92	87	65	43	287	78	
Lisella . . .	1. Toea . . .	35	41	23	17	116	30	
	2. Wamnebo .	28	20	15	17	80	25	
	3. Wanangan.	18	19	15	10	62	18	
	4. Waïli . . .	10	12	10	11	43	10	
	5. Wamlole .	15	18	17	12	62	12	
	6. Tifoe . . .	22	18	17	18	75	20	
	7. Gebrihi . .	20	23	29	17	89	18	
	8. Wakolo . .	100	141	98	86	425	95	
	9. Nalbesi . .	125	93	85	98	401	119	Deze vormen de zoogenaamde berg-Alfoeren, welke om en bij het meer *Wakolo* wonen.
	10. Fnabo. . .	115	100	98	97	410	108	
	11. Mingodo .	131	120	115	83	449	124	
	12. Walpangat	112	104	95	86	397	98	
	13. Wadoepa .	75	100	98	99	372	71	
	Totaal . . .	806	809	715	651	2981	748	
Bara	— —	—	—	—	—	—	—	Deze vier foegmolin's hebben geene Alfoersche bevolking meer (Zie de Aanteekening hierachter.)
Hoekomina .	— —	—	—	—	—	—	—	
Paloemata. .	— —	—	—	—	—	—	—	
Tomahoe . .	— —	—	—	—	—	—	—	
Fogi. . . .	1. Faboti. . .	12	11	6	3	32	10	
	2. Elfatoe . .	12	7	4	3	26	12	
	3. Elkakoe. .	6	4	4	4	18	5	
	4. Wanoso . .	8	7	2	2	19	7	
	5. Kamite . .	4.	4	2	—	10	3	
	Totaal. . . .	42	33	18	12	105	37	

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Foegmolin's of Bondgenootschappen.	FENNA'S OF STAMMEN.	Aantal Zielen.					Aantal weesbare mannen.	*Aanmerkingen.*
		Mannen.	Vrouwen	Jongens.	Meisjes	Totaal.		
Massarete. .	1. Hamite . .	26	20	7	4	57	22	
	2. Waëoeloen	76	70	40	30	216	70	
	3. Waekiboe-Wamala .	95	91	33	38	257	91	
	4. Hamwasi.	101	80	39	25	245	98	
	5. Waetoering	50	46	30	30	156	48	
	6. Gefoea . .	22	24	11	10	67	22	
	7. Gebahain .	30	30	10	5	75	30	
	8. Moeal. . .	132	109	50	60	351	128	
	9. Toslatoe. .	62	33	25	6	126	60	
	10. Mefa . . .	51	35	15	17	118	50	
	11. Waekiboe-Namrole .	22	33	20	20	95	22	
	12. Masbait. .	20	18	13	10	61	20	
	13. Waeloesoe	23	15	6	7	51	23	
	Totaal. . . .	710	604	299	262	1875	684	
Waesama . .	1. Rebot . . .	7	6	6	2	21	4	
	2. Wahamoa-Tiboe . . .	12	10	4	1	27	7	
	3. Wahamoa-Thal . . .	14	7	6	5	32	9	
	4. Foeai . . .	8	6	5	—	19	6	
	5. Waëtemon	93	36	30	20	179	70	
	6. Waëloea. .	95	53	30	31	209	72	
	7. Waëgirat .	63	4	30	20	117	40	
	8. Gewagit .	71	45	26	19	161	45	
	9. Watnerang	110	77	38	22	247	90	
	10. Tawar. . .	6	5	2	1	14	3	
	11. Kakhana .	16	10	4	3	33	11	
	12. Tamnoesa.	15	7	5	2	29	8	
	Totaal. . . .	510	266	186	126	1088	365	
Loemaete . .	1. Foeai . . .	17	10	8	6	41	15	
	2. Kaklahimiten. . . .	6	4	2	2	14	6	
	Totaal. . . .	23	14	10	8	55	21	
Ilat	— —	—	—	—	—	—	—	Heeft geene Alfoersche bevolking meer (Zie de Aanteekening hierachter).
Totaal generaal: 53 fenna's		2431	1961	1413	1200	7055	2145	

Aanteekening. Van de Mohammedaansche bevolking van de regentschappen Maroelat, Bara en Ilat, zijn tegenwoordig nog maar enkele familiën overgebleven. Deze bewonen te Kajeli ook geene afzonderlijke kampong's of wijken meer, maar zijn ineengesmolten respectivelijk met de bevolking van Leiliali, Lisella en Kajeli. De Mohammedaansche bevolking van Hoekoemina, Paloemata en Tomahoe zijn te Kajeli nog in afzonderlijke wijken vereenigd. Van deze drie kampong's heeft alleen Paloemata een zelfstandig bestuur behouden onder een Orang Kaja, terwijl Hoekoemina tegenwoordig onder den pati van Togi en Tomahoe onder den Sengadji van Loemaete staat. De Mohammedaansche bevolking van Kajeli bedroeg op ultimo 1869 1115 zielen, waaronder 341 weerbare mannen. Eene meer gedetailleerde opgave dier bevolking vindt men in bijgaanden staat (Bijlage B). Verder bestaat de bevolking van Kajeli nog uit Christenen. Deze bewonen eveneens een afzonderlijke kampong of wijk en staan onder het toezigt van een wijkmeester. Onder ultimo 1869 was de stand der bevolking aldus: mannen 68, vrouwen 45, jongens 26, meisjes 27, totaal 166. Verder treft men te Kajeli aan eenige afstammelingen van Europeanen ten getale van 16, waaronder 5 mannen, 3 vrouwen, 4 jongens en 4 meisjes, 3 Chinezen en een 26tal Arabieren met afstammelingen. De totale bevolking van Kajeli bedroeg dus onder ultimo 1869, 1326 zielen. Wanneer men de langs de kusten van Boeroe gevestigde Soelanesche immigranten in rekening brengt (zie aanteekening 15) dan bedroeg onder ultimo 1869 de geheele bevolking van het eiland Boeroe 1806 zielen.

Bijlage B.

AANTOONING van den stand der Mohammedaansche bevolking te Kajeli onder ultimo 1869.

Kampong's of Wijken.	TITELS DER REGENTEN.	Aantal zielen.					Aantal weerbare mannen.	*Aanmerkingen.*
		Mannen.	Vrouwen	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Kajeli	Radja. . . .	113	120	49	34	316	104	Hieronder is begrepen de bevolking van Ilat, Maroelat en Bara.
Leiliali	Pati	50	34	30	21	135	46	
Lisella	Pati	21	20	21	16	78	19	
Waesama . .	Orangkaja. .	25	28	21	16	90	25	
Tagalisa . . .	Orangkaja. .	27	21	13	18	79	22	
Loemaete . .	Sengadji . .	33	18	12	9	72	25	Hieronder is begrepen de bevolking van Tomahoe.
Paloemata . .	Orangkaja. .	27	30	27	10	94	26	
Fogi	Pati	12	15	2	6	35	10	
Hoekoemina	—	33	34	19	19	105	29	Staat thans onder den Pati van Fogi.
Massarete . .	Orangkaja. .	39	27	21	24	111	35	
Totaal.		380	347	215	173	1115	341	

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

OpCARD 10

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

OpCARD 10